

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад «Харківська обласна Мала академія наук
Харківської обласної ради»

Відділення літературознавства, фольклористики та мистецтвознавства
Секція: фольклористика

ТАЄМНИЧИЙ СВІТ СЛОБОЖАНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ:
СТРУКТУРА, ОБРАЗНІСТЬ, КОНТЕКСТ

Роботу виконала:
Худенко Єлизавета Олегівна,
учениця 10 класу комунального
закладу «Харківський ліцей № 47
Харківської міської ради»

Науковий керівник:
Антонович Світлана Олександрівна,
доцент кафедри історії української
літератури філологічного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
кандидат філологічних наук;
Студенцова Наталія Іванівна,
учитель української мови та
літератури комунального закладу
«Харківський ліцей № 47 Харківської
міської ради», спеціаліст вищої
категорії, учитель-методист

ТАЄМНИЧИЙ СВІТ СЛОБОЖАНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ: СТРУКТУРА, ОБРАЗНІСТЬ, КОНТЕКСТ

Худенко Єлизавета Олегівна; Харківське територіальне відділення Малої академії наук України; Комунальний заклад «Харківська обласна Мала академія наук Харківської обласної ради»; Комунальний заклад «Харківський ліцей № 47 Харківської міської ради»; 10 клас; м. Харків;

Антонович Світлана Олександрівна, доцент кафедри історії української літератури філологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат філологічних наук.

Студенцова Наталія Іванівна; учитель української мови та літератури Комунального закладу «Харківський ліцей № 47 Харківської міської ради», спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, відмінник освіти України

Замовляння як складник зафіксованої в українському фольклорі традиційної (значною мірою) етнічної моделі світу все більше й більше цікавить сучасних дослідників, які прагнуть віднайти в цьому жанрі залишки архаїчної свідомості наших пращурів, їх традицій та обрядів. У час інформаційних технологій та глобалізації суспільство, як не дивно, зберігає інтерес до магічно-впливового вектора замовлянь, їх складної структури, особливостей контексту, функцій, символіки предметів, до образності мислення наших прародичів. На жаль, слобожанські замовляння, починаючи з XIX століття й до сьогодні, записувалися фрагментарно (праці П. Іванова та І. Манжури, колективів "Вербиченька", "Муравський шлях – 97" та ін.), не зібрані в окреме видання. Дотепер залишається не вивченою їх регіональна своєрідність, структура, контекст та специфіка побутування на Слобожанщині. У цьому й убачаємо **актуальність** нашого дослідження. Опрацьовані фольклорні тексти засвідчують: у сучасних слобожанських замовляннях збережено архаїку структури й функції, що підтверджується виконанням магічного обряду, символіку використовуваних предметів, специфіку мови всіх частин, роль виконавця замовлянь.

Ключові слова: світогляд, замовляння, магія, ритуал, структура, контекст, функції, предмет для замовлянь, виконавець, ритуальна дія.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАМОВЛЯНЬ ЯК ОДНОГО З АРХАЇЧНИХ ЖАНРІВ ФОЛЬКЛОРУ	6
1.1. Наукове вивчення замовлянь: ретроспективний погляд	6
1.2. Замовляння як один із найдавніших жанрів фольклору	8
РОЗДІЛ 2. ТАЄМНИЧИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ.....	12
2.1. Структура українських замовлянь, їх образність.....	12
2.2. Особливості контексту замовлянь: функції, символічні предмети, роль виконавця.....	18
2.3. Специфіка слобожанських замовлянь від давнини до сьогодні.....	21
ВИСНОВКИ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	36
ДОДАТКИ	40

ВСТУП

Замовляння як складник зафіксованої в українському фольклорі традиційної (значною мірою) етнічної моделі світу все більше й більше цікавить дослідників, які прагнуть віднайти в цьому жанрі залишки архаїчної свідомості наших пращурів, їх традицій та обрядів. Для давніх слов'ян-язичників магія слова була невіддільною не тільки від магії дії, але й від магії предмета. Українські замовляння тому й розглядаються вченими як обряд, у якому мають значення й структура тексту, і ритуальні дії, і предмети, і обставини виконання.

Ще й сьогодні, у час інформаційних технологій та глобалізації, суспільство цікавиться магічно-впливовим вектором замовлянь, символікою предметів, їх функціями, образністю й логікою мислення наших пращурів, що сприяє розумінню української ментальності. На жаль, слобожанські замовляння, починаючи з XIX століття й донині, записувалися фрагментарно (праці П. Іванова та І. Манжури, колективів "Вербиченька", "Муравський шлях – 97"), не зібрані в окреме видання. Дотепер залишається не вивченою їх регіональна специфіка: особливості текстів, структура, образність, контекст тощо. У цьому й убачаємо **актуальність** нашого дослідження.

Мета роботи: дослідити структуру, контекст й образність українських замовлянь загалом і слобожанських зокрема.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати архаїчну структуру й контекст використання українських замовлянь;
- дослідити найуживаніші образи й атрибути магічного обряду замовлянь, їх мовні особливості;
- визначити роль виконавців замовлянь, їх психологічний вплив на людину;

– на матеріалах польових досліджень сучасних експедицій селами Слобожанщини вивчити текстові особливості та побутування замовлянь на регіональному рівні від давнини до сьогодні.

Об'єкт дослідження: українські замовляння як найдавніший жанр фольклору.

Предмет дослідження: структура, контекст, образність, логіка функціонування слобожанських замовлянь від давнини до нашого часу.

Матеріалом для аналізу стали відомі у фольклористиці тексти замовлянь, записані збирачами усної народної творчості в різних регіонах України.

Методи дослідження: характер дослідження зумовив необхідність комплексного використання різних методів: культурно-історичного, елементів структурного, порівняльно-зіставного, лінгвістичного, методу аналізу та синтезу матеріалів, дослідницько-пошукового.

Наукова новизна нашої роботи полягає в прагненні зробити комплексний аналіз слобожанських замовлянь (як давніх, так і сучасних); дослідити їх структуру, контекст, образність, ситуацію використання, з'ясувати роль виконавців магічно-ритуальних текстів; довести, що цей давній жанр фольклору є важливим у культурному просторі Слобожанщини.

Теоретичне й практичне значення студії полягає у використанні її для подальшого вивчення особливостей народного світогляду, зокрема магічно-сакральних функцій замовлянь, символіки чисел, кольору, мови та інших аспектів аналізу цих фольклорних текстів, їх місця у світогляді сучасної людини.

Матеріали та висновки роботи можуть бути використані в навчальному процесі, зокрема в підготовці та викладанні курсів українознавства, фольклористики, етнопсихології, у розділі "Усна народна творчість" шкільних підручників.

Структура роботи зумовлена метою та завданням дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків (матеріали польових досліджень).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАМОВЛЯНЬ ЯК ОДНОГО З АРХАЇЧНИХ ЖАНРІВ ФОЛЬКЛОРУ

1.1. Наукове вивчення замовлянь: ретроспективний погляд

Аналізуючи теоретико-методологічні засади праць науковців, які на всіх етапах розвитку культури українського народу найважливішим своїм завданням убачали осмислення та пошук ідентифікації власного коріння, дослідження архаїчної усної народної творчості, ми маємо важливі здобутки – наукові статті, монографії, науково-популярні публікації, фольклорні тексти, записані вченими в різні часи – від давнини до нашого часу.

Першими "ластівками" в дослідженні замовлянь як жанру народної творчості були праці М. Дикарева [8], О. Потебні [30], М. Сумцова [32], О. Терещенка [34]. Учений О. Потебня, наприклад, одним із перших вивчав етнолінгвістику давніх українських замовлянь. Використовуючи ідеї цього науковця, дослідник М. Дикарів запропонував власну інтерпретацію імен царів і цариць-зміїв, проаналізував язичницькі символи замовлянь (небо, море, камінь, сонце та інші), походження символів, кольорів [8].

Важливими для дослідження специфіки контексту слобожанських замовлянь, їхньої структури, образності є праці П. Іванова [14; 15] та І. Манжури [24]. Збирачі фольклору опублікували тексти замовлянь, записані в Старобільському та Куп'янському повітах Харківської та Катеринославської губерній у кінці XIX ст. Цей матеріал дає нам сьогодні можливість простежити динаміку змін жанру у світобаченні слобожанина.

Підтвердженням, що замовляння були одним із поширених фольклорних жанрів в усній словесній культурі слобожан, стали стаття В. Липського в газеті "Харківські губернські відомості" за 9 квітня 1890 року [23] та публікація фольклориста П. Іванова про народні уявлення й вірування [15].

Значний внесок у розвиток фольклористики загалом й жанру замовлянь зокрема зробили вчені О. Терещенко [34], М. Драгоманов [10].

Прикро, що довгі роки українські фольклорно-етнографічні школи в умовах культу особи Сталіна й тоталітарного режиму не мали змоги збирати та публікувати матеріали про звичаї, обрядову культуру, традиції нашого народу. Учений А. Темченко зазначає, що властивий науці ХІХ ст. інтерес до замовлянь як жанру народної творчості знову активізується лише на початку 60-х років ХХ ст. [33, с. 106]. Фольклорист підкреслює, що з'явилися нові напрямки в дослідженні українських замовлянь, а саме: "реконструкційний, обрядовий, психологічний" [33, с. 39].

Мова замовлянь стала предметом дослідження в студіях В. Петрова [29], який розглянув найдавніші, зафіксовані ще в письменах, замовляння, підкреслив, що вони побутують у всіх сферах життя людини – соціальной, господарській, особистій [29, с. 57]. Цікавими є коментарі науковця відносно структури замовлянь, накопичення в них прийомів порівнянь, зіставлень двох явищ, християнських молитовних звертань, елементів дії (драматизації). В. Петров був чи не першим українським дослідником замовлянь, який приділив детальну увагу історії вивчення цих сакральних текстів, віддавши належне й традиціям ученого О. Потебні.

Для розуміння міфологічного мислення як світоглядного контексту замовлянь, їх архаїчного коріння важливими стали праці Л. Виноградової [3], Я. Кушнірука [22], Т. Ніколаєвої й А. Чернецова [26], В. Топорова [36], С. Толстої [35], збірка статей "Українці: народні вірування, повір'я, демонологія" [38], дослідження К. Юнга [41]. Так, наприклад, В. Топоров підкреслює, що в основі більшості замовлянь – схема "шляху з певного локусу замовника ритуалу до того істинного, сакрального центру, в якому здійснюється виконання бажань замовника" [36, с. 301]. Дослідниця С. Толстая звертає увагу на таку особливість текстів замовлянь, як їх "жорстка структура, що організує і форму, і зміст" [35, с. 47]. Згідно з поглядами М. Новикової,

замовляння "протягом століть були серцевинною основою язичницького світогляду та життєвого укладу наших пращурів" [37, с. 58].

Українські замовляння, уміщені в різних збірках [2; 37; 38], здебільшого доносять нам інформацію про світогляд давньої людини, її уявлення про астральний, тваринний, рослинний та антропний світи.

У кінці ХХ – на початку ХХІ століть з'явилася низка публікацій, у яких сучасні фольклористи аналізують не лише прадавні погляди українців, їх первісну міфологію [8], але й магічно-сакральний характер замовлянь [7; 8], структуру та мову творів цього жанру [29; 35; 39; 40]. Свій внесок у дослідження особливостей замовлянь зробили А. Гоцалюк [4], М. Дикарів [8], М. Дмитренко [9], А. Зеленько [12], К. Кислюк [16], К. Кіреєнко [17; 18; 19], О. Кривенко [21], А. Слухай [31], А. Темченко [33], В. Топорков [36] та інші.

Важливими для нас є і слобожанські тексти замовлянь господарського характеру, записані в наші дні фольклорно-етнографічним колективом "Вербиченька" [27], матеріали експедиції "Муравський шлях – 97" [25], лікувальні замовляння, зібрані Ізюмським центром культури й туризму [1], інтернет-ресурси [11].

Отже, дослідженню замовлянь як одному із жанрів фольклору, що сягає своїм корінням у прадавній язичницький світогляд наших пращурів, присвячено низку ґрунтовних праць, у яких фольклористи аналізують найпотаємніший пласт світобачення українців, збережений і прихований у замовляннях. На жаль, серед наукових робіт немає публікацій, де б аналізувалась специфіка структури текстів, їх образність, предмети-обереги, функції слобожанських замовлянь, їх місце в житті й побуті слобожан. Це й підтверджує перспективу подальших пошуків.

1.2. Замовляння як один із найдавніших жанрів фольклору

Замовляння протягом багатьох століть були "серцевинною святинєю язичницького світогляду та життєвого укладу" [17, с. 25] наших пращурів.

У них фіксуємо архаїчний шар язичницької свідомості та язичницької культури слов'янина. Замовляння дають можливість простежити відображення "архаїчних уявлень і первісного світогляду у свідомості ворожбитів усіх часів і народів, у тому числі й сучасних українських" [17, с. 26].

Прасвіт давніх слов'ян повний загадок і таємниць, серед яких – магія слова, що була невіддільною не тільки від магії дії, але й від магії предмета. Замовляння – це не лише архаїчний жанр українського фольклору, а й один із "найтаємничіших жанрів народної творчості" [28, с. 8]. Світ замовлянь особливий: у ньому приховано найпотаємніше, те, що не доступне будь-кому. Це світ "не для профанів і чужинців", – підкреслювала М. Новикова [28, с. 10]. Можливо, тому на сьогодні ми й не маємо одного чіткого визначення терміна "замовляння".

На думку сучасного дослідника фольклору К. Кіреєнка, "замовляння – це складова частина зафіксованої у фольклорі традиційної й навіть архаїчної етнічної картини чи моделі світу" [19, с. 49]. Свого часу К. Юнг теж звертав увагу на співвідношення колективної та індивідуальної свідомості, назвавши це явище "синхронічністю, підґрунтям якого є колективне позасвідоме" [41, с. 38].

Більшість фольклористів розглядає замовляння як магічно-ритуальний обряд, у якому мають значення і текст, і ритуальні дії, й обставини виконання [39, с. 44]. Учений С. Расовецький, який вивчав цей жанр "у контексті вербалізації фольклорного світобачення", підкреслює, що "замовляння – найскладніший різновид індивідуальної магічної формули, елементарним різновидом якої виступає магічне побажання" [цит. за: 28, с. 67].

М. Новикова, аналізуючи прасвіт слов'ян, особливості побудови замовлянь, у передмові до збірки "Українські замовляння" зазначає: "Замовляння – якийсь дивний для нас усесвіт, у якому все з усім пов'язане, але ніщо нічому не є ні причиною, ні наслідком, замість причиновості тут суміжність" [37, с. 59]. К. Кіреєнко підкреслював, що в замовляннях "відображена міфологічна ментальність" українців [17, с. 26]. Саме тому вони присутні в багатьох жанрах обрядової культури наших пращурів.

В. Давидюк, наприклад, погоджується з думкою Т. Ковалевської, що замовляння – "язичницькі молитви з чітко вираженою прагматичною функцією, вони належать до впливових текстів" [7, с. 71].

Учений-фольклорист І. Гунчик [6] та лінгвіст А. Зеленько [12] розрізняють чотири основні моделі світу: повсякденно-побутову (тобто мовну), художню, наукову й міфологічну (релігійну) [12, с. 23], даючи своє визначення терміна: "Замовляння – компонент первинної комплексної чи синтетичної ритуалізованої повсякденно-побутової моделі світу. Це картина ритмічна й позачасова стосовно історичного часу" [6, с. 26]. Саме ця "модель світу" поєднує довкілля людини, її суспільну та виробничу діяльність, їх взаємозв'язок.

На переконання Є. Качарова, "замовляння – це архаїчна язичницька молитва, невіддільна від синкретичного вербрально-невербрального обряду, де особливу роль відіграють магичні імена та предмети" [цит. за: 28, с. 56]. Такої ж думки й І. Гунчик: "Це не тільки коротенькі формули – прохання або заклинання первісної людини, а й одне тільки яке-небудь слово, що імпровізовано виривається з її грудей, має в очах мовця могутню магичну силу" [6, с. 55].

Зважаючи на архаїчне коріння замовлянь, на співвідношення міфу та ритуалу, серед текстів цього жанру називаємо й замовляння-діалоги, у яких фіксуємо елементи драми (дії). На думку М. Новикової, у замовляннях "драма – це дійове, діяльне слово", а монолог "не є мова в нікуди, а мова, звернута до аудиторії", виконує роль "заміщувача усього світу, Білого Світу" [39, с. 14], до якого звертається учасник священної драми-ритуалу.

Деякі вчені-фольклористи поділяють усі українські замовляння на "дохристиянські" (тобто язичницькі) та "християнські" [21, с. 53]. Однак під час ґрунтовного дослідження культурологічного контексту було з'ясовано, що така періодизація надто поверхова: поза увагою залишаються "замовляння-абракадабри" [21], магичні тексти, написані на одному боці амулетів-змійовиків часів Київської Русі, знайдені в Греції та Візантії [26].

Замовляння настільки давній і таємничий жанр народної творчості, що фольклористи до сьогодні сперечаються щодо того, який із різновидів є історично первинний: замовляння-звертання, замовляння-молитви, замовляння-описи ритуальних дій чи, наприклад, "епічні" замовляння-оповіді, де персонажами постають магічні істоти – втілення хвороб, природніх духів.

Як бачимо, замовляння – це один із архаїчних фольклорних жанрів, що сягає корінням у язичницький період і за своєю функцією належить до впливових текстів. З кінця ХІХ століття фольклористи активно записували ці архаїчні тексти, фіксували певні їх особливості (сакральність, таємничі ритуальні дії, магічний характер), звертали увагу на віру людини в силу слова, яке принесе зцілення від хвороб, допоможе й захистить від лиха [10; 13; 14; 15; 30; 32; 34]. Слід наголосити, що замовляння завжди побутували у всіх сферах життя людини – соціальній, господарській та особистій.

Опрацьовані наукові студії дають можливість зробити висновок, що на сьогодні вчені, пояснюючи особливості жанру замовляння, називають ці тексти по-різному: "заговором", "язичницькими молитвами", "діалогами", магічними текстами, "усесвітом слов'ян", ритуальними обрядами, "індивідуальними магічними формулами", "етнічною моделлю світу", "формулою прохання або заклинання", що свідчить про сакральність, таємничість, магію замовлянь.

На формальному рівні замовляння є більш-менш ускладненим поєднанням словесних магічних формул, для яких характерні стереотипність, клішованість, які невіддільні від уявлення про сакральну силу слова, його психологічний вплив на людину. Тексти замовлянь відображають розуміння магії як первісної науки наших пращурів, своєрідної "моделі" комунікації людини з Космосом.

РОЗДІЛ 2

ТАЄМНИЧИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

2.1. Структура українських замовлянь, їх образність

Замовляння – це висловлений текст, яким супроводжують обряди та ритуали й котрий має магичну силу та здатність упливати на світ людей. Цей жанр фольклору націлений на те, щоб "спонукати адресата до певної дії, тобто до відповідної, адекватної поведінки, до її зміни на краще або вберегти його від неналежної поведінки; впливати на ставлення адресата до певної події" [11]. Тексти повідомляють про наявність проблеми та способи її вирішення (наприклад, хвороба, захист). Слово, яке було рівноцінне дії, збільшувало можливість досягнення бажаного результату – причарувати когось, вимолити щось важливе для людини тощо. Вивчивши ці словесні магичні формули замовлянь, ми одержимо ключ до таємниць "розумового універсуму певної культури, до пізнання способу мислення, особливостей менталітету", – зазначає дослідник М. Дмитренко [9, с. 22]. Слово, на його думку, ототожнюється з релігією, віра в цю реалію породжує і віру в магію слова, яким, за народними традиціями та віруваннями, можна "лікувати, відвертати, насилати, накликати, наворочувати, проклинати, здійснювати бажане" [9, с. 367]. У замовлянні тексти різних традицій, на переконання І. Гунчика, мають спільні риси, "виражають універсальні закономірності побудови сакральних-магічних текстів відповідно до архаїчного мислення, яке було в наших пращурів космологічним за своєю суттю" [6, с. 71].

Л. Виноградова та І. Гунчик вважають текст замовляння "складно організованим цілим," що може поєднувати в собі елементи таких жанрів: повідомлення, твердження, прохання, наказ, вимога, побажання, запрошення, погроза, застереження, лайка, прокляття [3, с. 425; 6, с. 48]. Отже, чітко визначена будова замовляння відповідає "чіткій структурі позасловесної або невербальної частини обряду й усього синкретичного вербально-невербального

ритуалу загалом" [3, с. 425]. С. Толстая, аналізуючи особливості замовлянь як жанру, теж звертає увагу на їх побудову: вони "організовані за законами поетичного, віршованого тексту і за своєю структурою багато чим подібні пісенним та епічним фольклорним творам" [35, с. 47]. Звідси й такі особливості будови (структури) замовлянь: звертання (зачин), епічна частина (оповідь), лірична частина (прохання, наказ, що звернені до об'єкта замовляння), містичні імена та заключні слова – віршовані вислови, що відзначаються стабільністю та повторюваністю ("замки"). Серед прощань традиційною є кінцівка, що найчастіше зустрічається в замовляннях, – "амінь". У зачині наявне звертання знахарки чи шептухи до когось чи чогось, вигуки, кличний відмінок іменника.

В українських замовляннях функціонують такі типи зачинів: формули привітання, молитовні формули, спонукальні формули, конструкції, що повідомляють про словесні дії адресанта, у яких констатується потреба магічної істоти бути у відповідному місці щодо мовця [11].

Аналізуючи структуру українських замовлянь, назвемо етикетні формули – привітання, які є на початку тексту. Серед них найчастіше трапляються такі:

- звернення до земних стихій: "Добрідень кринице-вдовице! / Земля Тетяна вода Оліяна!", "Добрідень, вода йорданна!" [11];
- до небесних стихій: "Добрий день тобі, сонечко красне... Добрідень сестриці-зоряниці, ви, Божі угодниці" [11];
- до дерев: "Вечір добрий, дубе, березо!" [11];
- до свійських тварин: "Добрідень тобі, коровице-буйволице!" [11];
- звернення до берега: "Добрідень, Іван Берег, наповняєш землю травою" [11];
- до комах: "День добре пчоли, соколові очі..." [11].

Молитовне звернення до надприродної істоти, "до умисних образів" (сакрального помічника), на думку О. Потебні, – головний й обов'язковий компонент замовлянь, бо саме тут зосереджено сакральний, здебільшого двовірний, зміст замовлянь [30].

У вступній частині текстів замовлянь указані імена сакрального помічника. Назвавши ім'я, показавши магічну силу помічника, той, хто замовляє, отримує

право на поміч. Наявні різні за своїм походженням оніми, серед яких поширені такі: Марія, Божий Іван, козак Іван, Ілля, Ірина, Аріда, Олена, Тетяна, Уляна, Маргарита, змій Катарин та багато інших, на думку М. Новикової, "язичницьких та християнських імен, інтерпретованих від міфологічних персонажів, богів" [28, с. 197]. Коментуючи архаїчний світ українських замовлянь, зокрема й образи, фольклористка виділяє астральну символіку, підкреслюючи, що в текстах "астральні символи репрезентовані в порядку частотності місяцем, зорею, сонцем, метеоритом, до цієї групи наближається ніч, вечір" [28, с. 199].

Місяць – світило потойбіччя, звідси й виконання деяких замовлянь "на молодика", коли демонологічні сили святкують народження свого світила: "Молодий молодниче! Тобі в сповні, мені в здоров'ї..." [2, с. 32]. В ієрархічній системі небесних світил особливого статусу українці надавали зорі, часто зверталися до неї, щоб "забрала" безсоння [13, с. 492].

Провідними християнськими персонажами, які допомагали людині подолати різні хвороби, у замовляннях були Бог, Божа Матір, християнські святі. У цьому випадку ми теж спостерігаємо ієрархічний статус кожного з них. Найважливішими є образи "Господа милосердного", "Пресвятої Богородиці", "Миколая угодника", потім – "святі апостоли Київські, Охтирські, Печерські, Святогорські, Свявий Митрофан" [28].

Другою частиною структури замовлянь є епічна. Вона містить оповідь, указівку на дії, які треба виконати, погрози, прийоми "викликання співчуття та наклепу на супротивника" [28, с. 74]. Їй притаманні слова-зв'язки, паралелізм, різні синтаксичні конструкції, форми дієслів наказового способу. Ось приклад деяких епічних частин: "Ішов Ісус Христос через море, загнав собі дерево в ноги. Став він дерево виймати та й став замовляти ..." [6, с. 63]. Або: "Бігли три дівчини, вирвали три очеретини та заткнули жерели рабу Божому Івану..." [37, с. 78]. Часто основний зміст замовлянь складає звернення до якоїсь вищої сили, яка б дарувала щось бажане: перелік різних причин хвороби й частин тіла, через які вона відійшла до недужого і через які з наказу знахаря повинна вийти.

Хвороба трактується виключно як наслання злої демонічної сили, що її в імперативній формі вижене чарівник (наказова форма – суттєва відмінність замовляння від молитви): "Я тебе визиваю, я тебе викликаю: розійдиси, розтечиси, ек піна по воді, ек роса по траві, ек мла ділами, ек дух губами!" [11].

В епічній частині замовлянь трапляються різні персонажі, які виконують певні дії, мають ті чи інші предмети, побутові речі, що використовуються знахаркою чи цілителькою в магічному ритуалі замовляння. Поширеними образами є такі: "красний пан", "орел сизокрилий", "добрий чоловік", "волосний волосничий", "креляк", "два планетники", "Юрій на білім коні", "Господь милосердний", "чорна баба", "уроки-урочища", "місяць", "бешкетник", "дівка", "стара престара баба", "княжич місяць", "калиновий міст", "зоря", "вода водиця", "ворона", "кури", "Іродові дочки", "святий Аврам", "три рідні сестриці", "дівчина з водою і в запасці", "чорна баба", "козак Іван", "сухоти сухотиці", "уроки-урочища" [2; 37].

У ліричній частині замовлянь спонукання до дії формулюється як наказ, прохання, пропозиція. Накази здебільшого трапляються в текстах лікувальних замовлянь, спрямовані на вигнання хвороби, зцілення людини. У них зустрічаються імперативи "іди", лексеми "відійди", "відкинись/відпади": "... Іди собі в очерета, іди в болота. Там тобі кроваті тесові, подушки пір'яні, перини пухові, напитки медові...", "Йдіть собі, де люди не ходять", "Вийди із раба Божого, хрещеного, іменованого, а ви, всі святі, допоможіть мені" [6, с. 43 – 45].

Часто прохання в замовляннях передається через звернення до Бога та святих. Адресант просить допомогти в якійсь дії. Простежуються в текстах синтаксичні конструкції з дієсловами "поможи", "пошли на поміч", "зціли": "Святий Антипію, сціли немощі мої..." [28, с. 18]. У лікувальних замовляннях адресант звертається до хвороби як до живої істоти, забороняючи їй виконувати певні дії: "Вразе-Денисе, тут тобі не бути, на місці не стояти, я тебе отпихаю і на місце посилаю" [6 с. 48]. Богородиця та Зоря-Зоряниця в замовляннях, на думку М. Новикової, – "світоглядна недоречність" [28]. За магічною функцією

їх не відрізнити, "унаслідок чого в деяких варіантах замовлянь вони взаємозамінні" [28, с. 28].

Образності, ліризму, емоційного забарвлення епічній та ліричній частинам українських замовлянь надають епітети. Наприклад, у замовляннях, записаних на північній території України, трапляються такі: "сонечко яснеє, красне, святе, прекрасне, величне, яскраве, поважне", "зорі-зоряниці", "очі соколіні", "брови соболіні", "добра ласка", "зірочко вечірняя і світова", "три рідні сестриці: одна нудна, друга привітна, а третя печальна"; "їхав чоловік красним возом, красними волами, красні колеса, красне ярмо, красна війа, красні притика, красне море..." [2].

Останньою частиною в структурі замовлянь є заключна. Серед прощань слід виділити кінцівку, що найчастіше зустрічається в більшості текстів, – "амінь". Стійкі зачини й кінцівки-"замки" підтверджують, з одного боку, наявність чіткої будови замовлянь, з іншого боку, їх легко виокремлювати, а отже, "вони можуть існувати окремо, начебто їх винесено у затекстовий простір" [28, с. 31].

Первісно основою замовлянь були обрядові, магічні дії, імітаційні рухи, можливо, без слів. Пізніше словесний супровід стає головним, набуває самостійного значення. Українські замовляння komponуються переважно за принципом асоціювання ідеї (поняття) паралельних рядів: причина і наслідок, предмет і його образ (назва, зображення, людина і її ім'я чи якась річ). "До реактивних чинників у виникненні жанру замовлянь можна віднести потрібність використання мови, задля досягнення мети: аби замовляння набуло чинного характеру, потрібно створити його правильно" [2, с. 57]. Першочерговим чинником була мова – запити, прохання, вимоги, що супроводжувалися іншими ритуальними діями, адже без мови, "чарівних" слів замовляння не набуло б чинності. Отже, потрібно було щось сказати, аби отримати бажане: "Дай мені, Зоре ясная, сили, а ви, сестриці-молодиці, краси небесної...", відзначимо й численні звертання: "Сонце красное", "вода чистая..." [2, с. 59].

Вражають ці фольклорні тексти і яскравістю образів, ліризмом. Особливо поетичні дівочі любовні замовляння: "щоб не було ні любішої, ні милішої: од раби Божої народженої, хрещеної (Марії)" [28, с. 175]. У добу християнства замовляння мали особливий статус – це "заговор від нечистого". Їх творців і виконавців переслідували, адже замовляння виникли раніше від цієї релігії і, як відзначив О. Потебня, "стоять поза сферою богошанування" [30].

Зміст ритуально-магічних текстів міг бути різним: господарським, лікувальним, родинно-побутовим, соціальним. Загальна схема замовлянь – це перелік нових і нових епізодів, які зіставляють, нанизують один на одного. Ці рецитації поєднуються між собою на основі ритму, тому магічні формули можуть як звужуватися, так і розширюватися. Фольклористи виділяють два типи замовлянь:

- в основі яких лежить принцип паралелізму: порівняння, висловлене в позитивній чи негативній формі;
- замовляння-формули лікарської поради, де у центрі є людина як носій певної хвороби, а хвороба – уособленням живої істоти. При лікуванні таких недугів тут діє принцип «абракадабри» – тобто нашіптування, накази, описові формули, за допомогою яких виконавець замовлянь проганяє хворобу [11].

Можна зробити висновок, що замовляння має чітку структуру, є найскладнішим різновидом магічної формули, елементарний різновид якої – побажання зцілення, привороту, допомоги в господарській сфері. Імена сакрального помічника в зачині різноманітні і за походженням, і за інтерпретацією. Вражає й багатство образів в епічній частині замовлянь. Саме астральні, рослинні, тваринні, антропоморфні та інші образи демонструють нам вірування прародичів, язичницьку міфологію, а наявність різних мовних конструкцій дають фольклористам матеріал для відтворення язичницького світогляду українців. Сила магічної формули, як уважали наші пращури, може бути підвищена за допомогою особливих дій або стереотипних прийомів у мові, а саме: повторення синонімів, дієслів наказового способу, паралелізму, різноманітних звертань, яскравих епітетів, а також ритму. Слово в замовляннях

не лише додаток до обряду: із часом воно набуває самостійного значення в ролі магічного засобу, вимагає від виконавця дотримання чіткої формули щодо структури тексту.

2.2. Особливості контексту замовлянь: функції, символічні предмети, роль виконавця

Дослідження контексту фольклорних творів започаткували в ХІХ столітті М. Костомаров та П. Чубинський, запропонувавши аналізувати "фольклорну царину комплексно, у соціальному та культурному контексті" [11]. Перший із них охоплює час і місце виконання замовлянь, аудиторію, на яку розрахований виголошуваний текст, особливості виконання, роль знахаря чи шептухи. Культурний контекст включає систему відношень цих творів до "інших духовних полів" [11].

Одним із складників контексту замовлянь є їх функції: магічно-ритуальна, лікувальна, любовного привороту, естетична, господарська, психологічна. Ними й зумовлене звернення людини до народних цілителів, знахарів, шептук. М. Дмитренко зазначає: "Ритуальність, яка супроводжувала всі етапи діяльності давньої людини в найважчих життєвих функціях, передбачала магічну практику" [9, с. 306]. Наші пращури жили у світі символів ще з доісторичних часів, надаючи "символічного значення доквіллю: і сузір'ям, і тваринному та рослинному світу, і простору та предметам, що переміщуються в ньому" [9, с. 69].

Іншим доказом архаїчності замовлянь є час виконання обряду та обставини. Час у світобаченні українців – категорія сакрального. У сакральному часі, за А. Тимченком, "людина бере участь у програванні космічної міфологічної драми боротьби з силами зла" [33, с. 101]. У замовляннях час проведення ритуалу – це ніч або вранішня зоря "до схід сонця." Рідше – "ясний день". Пізніше, уже за часів християнства, виникло переконання: "замовляння – це магія, а магія – звернення до темних сил, до

нечисті" [28, с. 10]. Тому проведення магічного ритуалу відбувалося вночі, коли такі сили панують, мають владу, хоча в наших пращурів-язичників вони амбівалентні: їх негативний чи позитивний вплив залежав "від мотивації ночі на добро чи зло" [28, с. 11]. У замовляннях ці сили покликані прогнати хворобу, біду та наслати кохання й щастя, то зовсім нелогічно їх співвідносити з ніччю. У таких текстах початок хвороби часто асоціюють із північчю/півднем – часом "найбільшої концентрації темряви/світла" [33, с. 101]. Ніч (або ж передранкова пора) – час накопичення цілющих властивостей у рослинах, якими наші пращури лікували багато хвороб.

Символ – це не тільки знак, код. У сучасної людини слово в уяві викликає не лише ряд абстрактних понять, асоціацій чи образів, але й відчуття магічного, таємничого, загадкового. А це – "відчуття безмежного в пізнанні макрокосмосу, довкілля і мікрокосмосу, внутрішнього світу" [10, с. 7]. Цією символікою в замовляннях наділені предмети, і вона не є однозначною: ми фіксуємо амбівалентність великої кількості предметів, які трапляються в текстах українських замовлянь. Враховуючи цю особливість, варто розмежувати предмети на ті, які мають лише магічний характер, і ті, які паралельно виконують функцію оберегів, відзначаються сакральним характером.

Магія – це дія, у якій є не лише набір слів, але й предмет, що використовується знахарем, чародієм чи іншою людиною, яка проводить обряд. Аналізуючи тексти, наприклад, любовних замовлянь, що записані на Київщині та Черкащині, уміщені в збірниках "Ви, зорі-зориці" [2], "Українські замовляння", упорядковані М. Москаленком [37] та І. Гунчиком [5; 6], зустрічаємо такі магічні предмети, як латиця, сорочка, онуча, панчоха, що функціонують у межах певних порівнянь (формула "як – так"): "Як хто когось хоче прилюбити, то виріже латицю із сорочки, з того сорочки, кого хоче прилюбити, запалати, а при тім так говорить: – Як сеся латиця не може бути без сорочки, так би ти (Іване) не міг бути без мене ... " [2, с. 224].

У деяких замовляннях, що мають функцію "приворожити", поряд із названими вище предметами необхідним елементом є вогонь, який не лише

очищує, але має семантику "жаги", "пристрасті", "духовної сили" [28, с. 250]. Наприклад: "Бере з правої ноги онучу чи панчошу, але мусит бути з того обуве, кого хочеса прилюбити і заманює в челестю в печи, і каже: – Як тому коравку (онуче) пече вогонь, так би тебе серце пекло (ім'я) за мнов" [2, с. 225].

Серед предметів одягу часто в замовляннях згадується сорочка. Її магічна функція – "символ кохання, вірності" [6]. Переважно використовується чоловіча сорочка, яка стає магічним предметом і зустрічається в 11 замовляннях такого типу: "З того, кого хочемо притягнути, а то такий, що лишив, або хто би мав прийти, то у його сорочку забирається дев'ять ігол, а потім скручуєся дуже сорочка і прикладає і там стоїть зо дев'ять діб..." [4, с. 225].

Фольклорист І. Гунчик записав на Поліссі 50 замовлянь-молитв "від крові" [5]. У їх текстах є предмети магічного характеру: "ключ", "копит-ключ", "камінь", "трость", "кійок", "латочка". Магічними властивостями наділялося й каміння. Ці замовляння, безумовно, менш архаїчного характеру, адже записані в 90-х роках ХХ, коли і магія, і релігія знайшли вже своє місце в текстах замовлянь.

В обряді замовляння кровотечі головна "зброя" – це ніж. Він, з одного боку, символізує силу, захист, жертвоприношення, помсту, ним здійснюються чарівні дії, ворожіння. Але, з іншого боку, саме цим предметом проводили певні містичні дії з вогнем, який охороняв і захищав людину.

У народній традиційній культурі зустрічаємо й інші сакральні-містичні предмети: "три тріски", "одвірок". Поряд із ними – магічні числа, які теж мають свою символіку. Наприклад, число "три" – символ довершеності – в українців характеризується й містичним значенням. В одному із замовлянь Полісся легінь, щоб його дівчина не вийшла заміж за іншого, "виструже три тріски із застави" і "завершую такі три тріски в тої дівчини одвірок" [2, с. 226].

Одним із магічних символів у давній міфології була кістка (кістки), утворюючи семантичні пари: "кості – кров"; "кості – тіло". Отже, це один

із "компонентів" життя, живої істоти. У давнину кидали кістку кінської голови й промовляли: "Як ця кістка гола, щоб так на вулиці було голо" [2, с. 229].

Серед магичних предметів у замовляннях часто зустрічаємо "чарівний прутик". Він має велику силу, передається знахарями з роду в рід [40]. Саме таким чарівним прутиком, освяченим сім разів, розганяли наші пращури грозові хмари: "Амінь, амінь, амінь! Тьфу, тьфу, тьфу! Щезни, пропади од лиця Божого і од грішного!" [2, с. 297]. При виконанні магичного ритуалу важливо не лише знати закликання: знахар повинен володіти професійними навичками виконання подібних замовлянь, впливати на природні явища, можливо, "прискорити чомусь або ж перешкодити" [40, с. 47].

Магічними властивостями в замовляннях наділені "стіни", "сволоки", "залізні шини", "колеса" [37], "криниці" [6], "дрова", "свічки", із яких витікає віск, тане від кохання [28]. А ще – згорає зрізаний "волос", тобто "гине в очисному вогні хвороба і неміч" [28, с. 19]. Функцію предметів-оберегів у текстах замовлянь виконують хрест, голка, свічка, червона нитка, сокира, кульки, зроблені з воску.

Як бачимо, у замовляннях, записаних у різних регіонах України, використовувалися різні за характером, призначенням та функціями предмети, які є важливим елементом контексту замовлянь.

2.3. Специфіка слобожанських замовлянь від давнини до сьогодні

Фольклор Слобожанщини – цікавий і неповторний, він фіксує розуміння навколишнього світу, побуту й народної медицини нашими земляками, які до сьогодні беруть таємниці давніх вірувань слов'ян. Міфологічні уявлення стосовно циклічності природи та сільськогосподарської праці розвинули в слобожан культові ритуали, які знайшли своє місце в магії (зокрема в аграрній), народних віруваннях, прикметах, замовляннях.

Ученими-ентузіастами І. Манжурою [24] та П. Івановим [13; 14; 15] у другій половині ХІХ століття були записані тексти замовлянь, прикмети,

прив'язані до народних методів лікування, чаклувань, шептань. П. Іванов, фіксуючи "заговори" в Куп'янському повіті Харківської губернії, зазначав: "Знахарі й шептухи не являють цінності виключно минулих віків: і в глухих слободах, по містах повітових і губернських. Це значить, що і в наш час є клас людей, які звертаються до них по допомогу, віруючи в їх силу і знання..." [15, с. 731]. Етнограф й історик М. Сумцов теж підкреслював, що "цей повіт глухий зберіг архаїчні риси в побуті і поезії народу" [32, с. 227]. У Куп'янському та Старобільському повітах Харківської губернії П. Івановим було записано 150 замовлянь та шептань, "половина із яких не була опублікована, а останні є більш чи менш цінними варіантами" [14, с. 732].

Опрацювавши давні тексти замовлянь, ми дійшли висновку, що за сюжетом, побудовою, функціями, наявністю магічних предметів слобожанські замовляння, записані збирачами фольклору в кінці ХІХ століття, належать переважно до лікувальних або ж до замовлянь особистого характеру. Вони зберігають традиційну для цього жанру структуру (зачин, епічна, лірична, заключна частини), але, урахувавши час, коли П. Івановим були записані замовляння, у зачинах звучать звертання до Ісуса, Матері Божої, Пречистої, Матері Марії, святих Аврама, Трифона, Михайла, Макарія, Ісакія, "бабушки Соломії," а також Святої п'ятниці. Суто регіональним є і звертання до мертвих: "Мертви, спите, не встаєте; у вас руки и ноги не болять..." [14, с. 742]. Серед звертань, яких ми не зустрічаємо в замовляннях, записаних на Західній та Північній Україні, є звернення до соняшника, шепоту, крикливої дитини, курей. Оповідна та лірична частини слобожанських замовлянь емоційні, наявні слова, характерні для мови мешканців регіону.

П. Іванов підкреслював, що в ритуалі замовляння важливий вік знахарки, її настрій, підготовка до обряду. Так вона налаштовувалася на проведення магічного ритуалу: "Господи, мині поможи поворожити крещени, народжени, молитвени (имя)!" [14, с. 736]. У багатьох лікувальних "заговорах", підкреслює П. Іванов, куп'янські шептухи використовують воду та сіль [14]. Серед інших

предметів – камінь, ніж, сорочка, одвірок, волосся, нігті, свічка, хрест. За своєю функцією – це лікувальні або ж сакральні-оберегові замовляння.

У замовленнях від "призору", "пристріту" та "сглазу" знахарі Куп'янщини використовували сорочку ("умивали дитя і витирали сорочкою, щоб не сглазили" [14, с. 734), ставали перед іконою, роблячи ножом хрест, і говорили: "Вси святи до помочи, – п'ятинка – матинка, станьте мені на помочи Хрещеному и молитвеному (ім'я) шептати..." [14, с. 735]. Лікуючи від переляку, просвердлювали в одвірковій дірці на рівні зросту, зривали у хворого з голови декілька волосин, а також нігті на руках і ногах, клали в дірочку й забивали осиновим кілком [14, с. 737]. Уважалося на Слобожанщині, що переляк можна ще вилікувати, перевернувши на хворому сорочку "передом назад" [14, с. 737].

Серед предметів, які використовували в замовленнях шептухи й знахарі в кінці XIX століття, були й такі, яких ми не зафіксували в текстах замовлянь, записаних на Поліссі, Київщині та Черкащині. Це "миски та лохані з водою" (у 4-х замовленнях), "три уголька" (у 5-ти замовленнях), "кусочки ладана" (2 замовлення), "карбеж" (тобто чотирикутна паличка, 2 замовлення), "мертве путо" ("тєсьма", якою зв'язували ноги мертвому), "ленточка" ("стьожка"), "чашка води". Для лікування від "колики" (колочки) використовували гостроконечні предмети: "зубь отъ бороны и рогац и ими колятся больное место" [14, с. 741].

Доволі поширеними предметами в замовленнях слобожан були й відра, лопатки, веретено, які використовували шептухи для лікування болю в животі: "Знахарка бере відро, перевертає його догори дном, на дно наливає води, сипле нахрест солі, ставить на поріг під глухий край дверей, мішає нахрест ножом і шепче молитву..." [14, с. 743]. Цікаво, що майже в кожному замовленні старобільські знахарки та шептухи використовували молитву: свій відбиток на світобачення людей наклало християнство, віра в Бога, що допоможе вилікуватись, захиститись від темних сил. У воду опускали "три уголька" і, щоб

виявити, чи є "зглаз", промовляли: "Господи Ісусе Христе, помилуй нас! Матір Божа водицю брала, хрестами охресчала і от уронів помогала..." [14, с. 735].

Аналізуючи структуру та контекст слобожанських замовлянь, слід згадати й 15 фольклорних текстів, записаних І. Манжурою на Старобільщині [24], які теж доносять прадавній світогляд наших земляків, структуру магічного ритуалу замовляння. Це "заговори" від гадюки, від більма, для пасічника, щоб був мед і віск, декілька замовлянь, у текстах яких знахарки використовували ряд сакральних магічних предметів: "людські кістки" (діє від "сирої шерсті", записано в Олександрівському повіті), ніж і сорочка: "Якь круто вихортъ, кинь у середину ножа... [24, с. 164], а також голка. Мешканці села Новогригорівка протягували її крізь щоку тричі, щоб бути здоровим: "Хука-Хука, щобъ тило занимало, неболило" [24, с. 163]. І ще: "Колы у кравця, чи швачки за шывтомъ нитка вьется, чье шитво, того року ше невмре" [23, с. 165]. У цьому замовлянні нитка – символ життя і смерті.

Минуло більше століття, але й нині замовляння є одним із поширених жанрів у слобожанській народній творчості. Про це свідчать матеріали польових досліджень сучасних збирачів фольклору – колективів "Вербиченька", "Муравський шлях – 97", Центру культури й туризму Ізюмщини. Народна медицина на Ізюмщині [1] представлена цілим комплексом практик, в основі яких "вебральна та імітативна магія", що тісно пов'язані з православ'ям [1, с. 75]. С. Бондаренко, С. Заїка, О. Рудь аналізують текст, сюжет та стилістичні й історико-культурні особливості замовлянь, записаних в Ізюмському районі Харківщини. Серед них 2 твори проти застуди та рожистого захворювання шкіри ("бешихи"). У першому з них цілителька починає замовляння так: "Флор, Лавр, Влад і Харлам, Ніколай Чудотворець, Георгій Победоносець, матъ Єлена, пресвятая Катерина, сніми й угаси хворобу й однеси, во ім'я Отця і Сина і Святого Духа, Амінъ" [1, с. 76]. Структура тексту проста, а звертання до Флора, Лавра (покровителів коней) та Харлама (покровителя корів) свідчить про давнє індоєвропейське коріння цього лікувального замовляння. Інші ж оніми є іменами звичних для нас святих. За

формою та змістом – це білий вірш, у якому використане ямбове віршування. Ритм сприяє кращому запам'ятовуванню тексту замовляння.

Друге замовляння, записане на Ізюмщині, знахарки застосовують для лікування поширеного захворювання – "бешихи", тобто рожистого захворювання шкіри. Цілителька звертається ("визиває" недугу) до очеретів, боліт, лісів, "де люди не ходять, де птиці не літають" [1, с. 77], паралельно – до Господа, Богородиці, що свідчить і про архаїчне коріння тексту, і про християнську віру слобожан у Бога, сподівання на його допомогу. "Примітно, що цілитель використовує характерну формулу підбору часу для лікування рожистого захворювання: він найбільш "сприятливий для Бога, силою якого і здійснюється лікування" [1, с. 77]. Магічна формула починається звертанням до духу хвороби: "Первим разом, Божим часом, бешиха, бешиха, вітрова чи глазова..." [1, с. 77]. Такі звертання зустрічаються у Євангелії. Отже, цей обряд вигнання бешихи перебуває в руслі традицій народного православ'я Слобожанщини [1]. Назване замовляння цікаве й з іншого боку: певні коди формують "магічний простір", у якому спільно "діють" люди (знахарка), здатні впливати на хворобу словом, міфічні істоти, звірі, образи святих, персоніфікований образ хвороби. У цьому випадку цілитель чи знахарка виступають провідниками у світ міфу, де відбувається лікування хвороби [1], а образи позбавлені своєї звичної семантики, бо наділені в замовляннях магічним значенням. Робота знахарів із цими образами відбувається на "своєрідній сцені", де пацієнт немовби повторює за цілителем запрограмовані тим "мислительні дії".

Найстрашнішим прокляттям із давніх часів було прокляття землею. Хоча пройшли століття, але в Слобідському краї ще й сьогодні фіксуємо вислови-прокляття, що звучать з уст мешканців Нововодолазького району Харківської області, записані фольклорно-етнографічною експедицією "Вербиченька" [27]. У відчаї одна з бабусь каже: "Щоб його свята земля не прийняла!" [27, с. 40]. Згадайте, у поховальному обряді ще й донині існує вислів: "Хай земля тобі буде пухом!" [27, с. 40]. Найкращим побажанням у наших земляків було: "Щоби ся

мав, як свята земля" [27]. Ця фраза зберіглася і в замовляннях. Вербовий прутик на Слобожанщині – атрибут замовляння, коли, б'ючи тричі когось, примовляємо: "Будь здоровим і багатим, як земля!" [27, с. 41].

За визначенням науковців, магія (чародійство) – це система обрядів, пов'язаних із віруваннями людини, здатність певним чином впливати на неї психологічно. Майже протягом усього ХХ століття будь-яка магія характеризувалася як містика, вияв забобонності та неуктва українців. Народна практика магійного цілительства, замовлянь, шептань переслідувалася церквою, що призвело до зникнення в нашому регіоні низки традиційних магійних актів та дій у структурі замовлянь. Однак господарська, аграрна магія, яка з язичницьких часів частково зберіглася й дотепер, є в слобожанських замовляннях, звернених до хліборобської ниви, худоби, городів, садків, пасік та інших галузей господарства. На Харківщині (Нововодолазький та Лозівський райони) сьогодні побутує садівнича магія та ритуальний обряд перев'язування перевеслами яблунь, груш, слив, "лякаючи", коли ті не будуть родити, "стукати сокирою по стовбурі" [27, с. 44], [див. додаток А, А. 1, 2, 3].

До сьогодні в регіоні відомі замовляння, у яких є залишки прадавніх магійних ритуалів. В основному їх використовують знахарі для лікування переляку в дітей, "зглазу", щоб вивести "гуски" на руці, від лишаю, щоб зупинити кров. Ці записи зробила фольклорно-етнографічна експедиція "Муравський шлях – 97", учасниками якої були викладачі Харківської академії культури [25].

Знахарська практика на Слобожанщині, як і в давнину, оточена певною таємничістю. "Записати замовляння, – стверджують члени експедиції "Муравський шлях", – було дуже важко, але не тому, що вони є, так би мовити, професійною таємницею знахарок. Поширене переконання, що коли "бабушка розкаже, як зуби заговорюють, у неї не буде помагати" [25, с. 218]. У лікувальних народних діях знахарі використовують предмети, що своєю символікою та функціями сягають у язичницькі часи. Наприклад, ніж (для лікування зубного болю): "Знахарка торкається гострим кінцем ножа до тіла і

читає молитву: матір Божу і Миколая Угодника просить – поможи!" [25, с. 218]. Від "зглазу", різних хвороб слобожан захищають давні обереги – голка, булавка або ж "шпилька" [див. додаток Б, Б. 5, 6, 7, 8]. Їх "встромляють" в одягу, піджак молодого, кладуть під "оцип", під "крокву" (при будівництві хати). Щоб "вилити переполох" у нашому регіоні (Богодухівський район) використовують свічку і віск, що розплавився [див. додаток Б, Б. 11], а також молитву, пов'язану з кістками.

Багато замовлянь "лікує" дитячі хвороби (переляк від чогось чи когось), біль у животі. Предметом для виконання певного ритуалу є ніж [див. додаток Б, Б. 13] або ж одвірок, у якому роблять дірочку, "затовчуючи туди віск із церковної свічки" [див. додаток Б, Б. 9, 10]. Магічну силу має "сирова" нитка, якою "перев'язують на руці гуски" [25, с. 222]. Серед інших атрибутів замовлянь експедицією "Муравській шлях – 97" зафіксовані такі: "ватка", "стружечка з труни" [див. додаток Б, Б. 12], "кочерга, рогачі, хлібна лопата" [див. додаток Б, Б. 13], тарілка, "бумага сіра" [див. додаток Б, Б. 14].

Фольклорно-етнографічна експедиція Харківського ліцею № 47 ставила перед собою завдання записати ті замовляння, які ще збереглися в пам'яті, дослідити їх структуру, сюжет, образність. Польові записи були зроблені в Первомайському та Лозівському районах Харківської області [див. додаток В] ще перед повномасштабним уторгненням росіян на територію нашого регіону – улітку 2020 року. Усього обстежено 12 сіл у зазначених вище районах Харківської області, записано 27 замовлянь, хоча не скрізь люди розповідають про місцевих знахарок чи шептух, бо бояться, що ті їх будуть "лаять". Шептухи грошей за проведення ритуалу замовлянь не беруть, кажуть: "Хочеш щось дати, угости чим можеш, бо ні тобі, ні мені пользи не буде" [див. додаток Г, Г. 3].

У Лозівському районі з уст мешканців сіл Надєждівка та Краснопавлівка записано 4 замовляння господарського характеру. Щоб земля родила, давала гарний урожай, перед тим, як вийти на город, потрібно правою ногою наступити на ліву й сказати слова замовляння: "Я землі дам, земля мені оддасть. І ніхто мені в сьому не помішає" [див. додаток Г, Г. 9]. Наприклад,

щоб був гарний урожай цибулі, треба, коли зірки на небі, обійти город "хрест-навхрест" і тихо сказати: "Земля родила, земля нагородила, земля багата. Мати Божа, сохрани. Амінь" [див. додаток Г, Г. 10]. Висаджуючи розсаду, знахарки "вчать" односельців на заході сонця про себе "приговарювать", тримаючи рослину в лівій руці: "Якщо не великий – вирости великий. Ні, ти не великий, тому і виростеш великий" [див. додаток Г, Г. 12]. Крім замовлянь господарського характеру, у Лозівському та Первомайському районах експедицією Харківського ліцею 47 записано ряд любовних та лікувальних замовлянь. У перших із них – любовних – знахарка із с. Яколівка звертається до вітру, щоб приворожити хлопця: "Підхопи мої слова, вітер, віднеси їх тому, хто мені дорогий, не бути йому без мене, не жити, одну мене лише любити" [див. додаток Г, Г. 12]. У с. Краснопавлівка дівчата шепочуть заклинання на бажані поцілунки [див. додаток Г, Г. 13]. У сюжетах любовних замовлянь "калиновий міст", "стіни" персоніфіковані, у структурі текстів переважають складні речення, у яких наявні різні дієслівні форми (наприклад, хочете, приходьте, шепотіть, підхопи, віднеси).

На Лозівщині (с. Надеждівка) є знахарки, які вміють лікувати різні хвороби за допомогою магії слова. У структурі їх замовлянь є звертання до Господа, Божої Матері, "місяця-Владимира", "рудой, рудої", пророка Іллі [див. додаток Г, Г. 14–16]. У замовляннях від зубного болю, вивиху, переляку, "гикавки", ячменю, для зупинки кровотечі цілительки використовують "чорну воду", дівочу запаску, ніж, 3 – 9 зерен ячменю, "виговорюють на сороку", звертаються за поміччю до місяця, дуба, щуки, ведмедя: "Ви, уроки, ідіть на сороки, а пристріти на сорочині діти, а нашому (ім'я дитини) перетреться, перемнеться та й все горе минеться" [див. додаток Г, Г. 13]. Лікуючи корів, на Слобожанщині (село Перемога) звертаються в замовляннях до Бога, Матері Божої, Святого Георгія, Святої Пречистої. В оповідній частині одного замовляння шептуха називає ліс, де є верба, "під тою вербою сімсот коренів, і на той вербі сімсот канатів, і на отих канатах сидить цар Хан і цариця Ханиця..." [див. додаток Г, Г. 23]. У сюжетах лікувальних замовлянь є побутові

речі ("трощина", відра, запаска), скотина, "пси, хорти", рижий кінь, каміння. Число 700, що є в оповідній частині тексту, у замовляннях Полісся чи Київщини не зустрічається. Замовляння проти кровотечі знахарки промовляють обов'язково 9 разів. Суто слобожанським елементом у сюжетах сучасних лікувальних замовлянь (оповідна частина) є наявність верби, щуки, дівчини з відрами чорної води, баби Ярославни, зерен ячменю, хортів, царя Хана та цариці Ханиці (часи боротьби з монголами й татарами). Це свідчить про те, що слобожанські замовляння, хоча й мають архаїчну основу, спільну для українських замовлянь, але ввібрали в себе особливості світосприйняття та укладу життя й побуту слобожан.

Серед замовлянь, записаних експедицією Харківського ліцею № 47, є вісім, у ритуальних діях яких знахарки використовують такі предмети: "червону нитку" [див. додаток Г, Г. 1], "рушник" ("полотенце") [див. додаток Г, Г. 2], "червону ганчірку" [див. додаток Г, Г. 3], "сорочку" [див. додаток Г, Г. 5], "одвірок" [див. додаток Г, Г. 3], "вербовий прутик" [див. додаток Г, Г. 7], "камінь" [див. додаток Г, Г. 4], сіно (солома) [див. додаток Г, Г. 8], булавка [див. додаток Г, Г. 8], "кості жовті", "три зуби рижого коня", "камінну корову" [див. додаток Г, Г. 23].

Відзначимо, що в текстах сучасних слобожанських замовлянь більша частина предметів (атрибутів ритуального обряду) зберігає функцію магії, яку комуністична ідеологія колись пов'язувала з безсиллям людини, боялася подібного впливу. Із прадавнього світогляду в замовляннях збереглися і символіка оберега, і значення числа "три": тричі хрестяться, тричі знахарки проводять ритуал замовляння, тричі "плюють у бік". "Міфологія числа взагалі не лічить, а характеризує", – підкреслює М. Новикова [28, с. 275]. У замовляннях колір автономний, не залежить від світобачення людей. Червоний колір нитки й тканини в слобожанських замовляннях – це символ "барв світання" [28, с. 273], його символіка не первинна (тобто лише архаїчна): вона склалася на основі світової символізації, набуваючи дещо інших відтінків.

Як і в давнину, сучасні замовляння виконують лікувальну, любовну та господарчу функції. Вони в певному сенсі "прикриті" таємничістю, і люди не завжди розповідають інформацію про магичні ритуали, побоюючись, що знахарки відмовляться допомагати. Дехто з опитуваних інформантів частково зберігає структуру цього магичного дійства, слова молитви, які передалися їм від померлої бабусі чи матері. У контексті слобожанських замовлянь важливими є такі обставини проведення ритуалу: час (найчастіше ранок, іноді – "коли сонце сяде"), певною мірою – таємничість (щоб ніхто не знав, куди й до кого йдеш). Виконавець обряду – переважно стара бабуся або немолода жінка – шептуха. Її таємничі рухи, нашіптування звернені до Господа, Божої Матері, святих, іноді до сил природи (сонця, вітру, води, рослин). Для нас, людей ХХІ століття, "далеких від глибокого розуміння природи" [1, с. 9], кожне замовляння, записане зі слів інформаторів, дійсно є духовним скарбом, "чистим поглядом" на речі, коли стародавня віра була міцно пов'язана з природою, предметами, які захищали, оберігали, лікували.

Як уже зазначали, давня людина жила у світі символів, тобто кодів, знаків, які створювали в її свідомості цілий світ образів, емоцій, відчуттів. Магія була не лише дією, а й словом, спрямованим виконавцем ритуалу на певний предмет. Звідси й різні функції замовлянь, різна символіка предметів, яка також була не однозначною для слобожанських замовлянь, бо й тут предмети виконували як певну магично-ритуальну функцію, так й оберігали людину, захищали в складних життєвих ситуаціях, від нечистої сили, супроводжували на певних етапах життя (хрест, воскова свічка, сокира, ніж, голка з ниткою) або ж були і є важливими в побуті (одежа, знаряддя праці, предмети довілля).

Слово в тексті замовлянь (в основному прозовому) продовжує ототожнюватись у сучасних слобожан із релігією, коли віра в реальні речі породжує і віру в магичну силу слова: чи то зверненого до Бога, Божої Матері, чи до небесних світил, чи до певного предмета замовляння. Важливо, щоб це слово лікувало, рятувало від "зглазу", переляку та безлічі інших хвороб, захищало людину. Звідси й наявність у текстах замовлянь образів Господа,

Божої Матері, Пречистої, Миколая Чудотворця, пророка Іллі, а поряд із ними – боліт, лісу, бджіл, соняшника, уроків, мерців, більшість із яких трапляється лише в слобожанських замовляннях.

Одна із основних функцій слобожанських замовлянь – не нашкодити людині, а навпаки – допомогти в певній життєвій ситуації, коли навіть лікарі безсилі. Саме тому більшість замовлянь, записаних фольклористами-аматорами, є лікувальними або ж побутово-господарчого характеру. Знахарки сьогодні лікують багато хвороб, зокрема бешиху, зубний біль, переляк у дітей, "гикавку", кровотечу, більмо в оці, "гуски" на руці, застуду. Мовні формули замовлянь, безумовно, реконструювалися, спростилися, тексти менші за обсягом, здебільшого прозові. Сучасна людина не звертається до певних істот, засновників роду, деяких явищ природи. Вона апелює в основному до предметів побуту, які збереглися в укладі її життя до наших днів, або ж священних атрибутів обряду (наприклад, свічка, хрест, ніж).

Слобожанські замовляння залишаються цікавим пластом усної народної творчості наших земляків і потребують подальших досліджень, бо в них – прадавній світогляд слобожанина, спосіб пізнання законів життя, сакральне значення слова молитви, слова-звернення, слова-застороги, які й нині психологічно впливають на людину.

ВИСНОВКИ

Замовляння є одним із найдавніших видів обрядового фольклору, який і донині побутує в різних регіонах України. Вони виконують важливу функцію, адже завдяки їм можна впливати на навколишній світ. Слово, яке було рівноцінне дії, збільшувало можливість досягнення бажаного результату. Замовляння тісно пов'язані з дохристиянськими віруваннями, з міфологією, обрядовими магічними діями, з вірою в чарівну силу слова й ритму.

Серед перешкод записування творів цього жанру, труднощів дослідження текстів фольклористи визначають їх значну деформованість, утаємниченість і сакральність; до того ж кожне слово замовляння супроводжується відповідними магічними діями.

Починаючи з XIX століття й дотепер, тексти цього виду народної творчості записували й досліджували І. Гунчик, М. Дикарив, П. Іванов, І. Манжура, М. Москаленко, М. Новикова, О. Потебня, О. Терещенко, В. Топоров. Окремим аспектам у вивченні замовлянь (мова, колористика, імена осіб, структура тексту) приділяють увагу й сучасні фольклористи: А. Гоцалюк, М. Дмитренко, К. Кіреєнко, О. Кривенко та інші.

Учені ще й до сьогодні по-різному трактують термін "замовляння". Це – "магія слова", "магічне побажання", "молитва", "формули прохання або закликання", "сакральні-магічні дії", "компонент повсякденно-побутової моделі світу", "усесвіт слов'ян", невербальний обряд, дійство тощо.

Серед особливостей текстів цього жанру відзначимо такі: архаїчне коріння, сакральний характер, ускладнене поєднання словесних магічних формул, ритму тексту із його структурою, "модель" спілкування первісної людини й світу, психологічний паралелізм, наявність різноманітних образів (язичницьких богів, Христа, Божої Матері, святих мучеників, сакральних імен; астральних, рослинних, тваринних, антропоморфних та інших); різноманітної символіки предметів, чисел, кольорів; специфіка трактування часу, обставин проведення магічного ритуалу.

Структурні особливості українських замовлянь пов'язані із прагненням виконавця (знахаря, чаклуна, шептухи) підсилити вплив цих творів на людину. Звідси й різні функції замовлянь: магічно-ритуальна, сакральна, оберегова, лікувальна, емоційно-впливова. Замовляння мають складну структуру, яка організовує і форму, і зміст: зачин (звернення до сакрального помічника), епічна (оповідна), лірична (прохання, наказ) та заключна частини.

Один із важливих елементів контексту замовлянь – предмети, до яких звертається знахар чи шептуха. Вони мають амбівалентну символіку, виконують різноманітні функції. Це пов'язано з тим, що людина давніх часів жила у світі символів (сузір'я, таємничий рослинний і тваринний світи, простір і предмети в ньому), що й викликало в її уяві появу абстрактних понять, різних асоціацій, образів, безсилля перед чимось невідомим і таємничим.

Різні за походженням образи та предмети виконують в обряді замовляння неоднакові функції: з одного боку, мають магічні властивості "приворожити", є символами кохання, наділені функцією "відчиняти все", "притягувати" до себе, зупиняти дію природних явищ. А з іншого – лікувати (рятувати від "зглазу", пропасниці, хвороб спини тощо). Слід виділити й групу предметів-оберегів: сокира, голка, нитка, свічка, віск, хрест. Вони виконували як певну функцію за призначенням (рубати, тесати, шити, різати, світити), так і використовувались у медицині, слугували атрибутом ворожінь. Також ці предмети як амбівалентні символи оберігали людину від "нечистої сили", "чорної магії", різних хвороб, були атрибутом важливих у житті людини ритуалів (весілля, народження дитини, смерть), а ще – знаряддям помсти.

Під час дослідження було опрацьовано фольклорні тексти слобожанських замовлянь, що дійшли до нас у записах І. Манжури та П. Іванова й сучасних збирачів фольклору (колектив "Вербиченька" Нововодолазького ЦДЮТ, члени фольклорно-етнографічної експедиції "Муравський шлях – 97", Ізюмського центру культури й туризму, шкільна експедиція Харківського ліцею № 47).

Замовляння як один із фольклорних жанрів і нині побутують на Слобожанщині. Хоча сучасна людина живе серед новітніх технологій, освоює

космічні простори, але в її світогляді присутні залишки архаїчного світогляду наших пращурів. Нами проаналізовано 30 замовлянь, записаних П. Івановим, 15 – І. Манжурою, 14 – експедицією "Муравський шлях – 97", 5 – колективом "Вербиченька", а також лікувальні замовляння народних цілителів Ізюмщини. Вони зберігають архаїчну структуру, хоча в кожній її частині є регіональні особливості: змінилися форми звертань (здебільшого вони релігійного характеру), епічна частина текстів менша за обсягом, частіше прозова, за змістом – пов'язана з укладом життя людини, її здоров'ям, негараздами в родині (захист від наворочень, погроз, біди, бажання зберегти сім'ю).

Як і в давнину, слобожани вірять у магічну силу слова, дії, ритуалу, тому й звертаються за допомогою до народних цілителів, знахарів чи шептук. Результат дії замовлянь – зцілення від різних хвороб (рожистого захворювання, переляку в дітей, "пристріту", "гикавки", виведення "гусок" чи бородавок тощо).

У текстах замовлянь є ряд предметів, які зберегли свою архаїку й трапляються як у замовляннях мешканців Київщини, Черкащини, Кіровоградщини, Полісся, так і на Слобожанщині. Загалом це – камінь, ніж, сорочка, одвірок, сокира, волосся, нігті, свічки, хрест. Серед атрибутів магічного ритуалу є й інші, поширені лише в слобожанських замовляннях: "миски та лохани з водою", "три угольки", "кусочки ладана", "карбеж" (чотирикутна паличка), "мертве путо" ("тєсьма", якою зав'язували ноги мертвому), "ленточки", "тєсьма", "чашки", гостроконечні предмети (зуб від борони, рогац), предмети побуту (відро, лопатки, веретено).

Як один із елементів контексту магічні предмети переважно зберегли символіку язичницьких часів, є амбівалентними й виконують у замовляннях певні функції: магічно-ритуальну й сакральну, лікувальну, оберегову та емоційну, психологічну. Слова у замовляннях – це заповідь, таємниче звертання із проханням очистити душу, тіло, знайти злагоду; із проханням слова й справи, щастя в житті (любовні замовляння). Доказом їх архаїчності є час виконання – ніч або "до схід сонця".

Народні замовляння, що побутують на Слобожанщині, зберегли природний "чистий погляд" наших земляків на речі, предмети, які здавна були пов'язані із господарською магією, бажанням не хворіти, відвести "чорні сили", що заважають людині жити, кохати, мати сім'ю, здорових дітей. Свідченням цьому – 27 замовлянь, записаних шкільною експедицією Харківського ліцею № 47 у 2020–2021 роках по селах Первомайського та Лозівського районів нашої області. За сюжетами та функціями – це лікувальні, любовні та господарчі замовляння. Народна практика цілительства, у якій знахарки та шептухи використовують замовляння, сьогодні поширена в нашому регіоні, хоча не всі інформатори йдуть на контакт і розповідають відомі їм лікувальні замовляння ("заговори").

Тексти сучасних замовлянь короткі; у зачинах наявні звертання до Бога, Матері Божої, Миколая Чудотворця, святих, яких почитають люди, до явищ природи, птахів, просторових понять (болото, ліс), рослин і дерев, до хвороб. Замовляння емоційні, є прості й складні конструкції речень, епітети, наказові форми дієслів. У кінці замовлянь слобожанські знахарки говорять: "Амінь" або "Заклинаю на віки віків!" Серед атрибутів, задіяних в обряді, зафіксовані такі: червона нитка, рушник, червона ганчірка, сорочка, одвірок, камінь, вербовий прутик, солома (сіно), голка, хрест, свічки. Вони зберігають давні свої функції та символіку предметів і чисел: є магічним предметом, який допоможе вилікуватись, захистить людину від "зглазу", приворотів, порчі, буде оберегом у житті (голка, булавка, хрест, свічка).

Отже, формули замовлянь із часом реконструювались, спростились, тексти стали менші за обсягом, змінилися форми звертань, іншими є й шептухи та знахарі, але разом із цим наші земляки зберегли елементи архаїки замовлянь, символіку деяких предметів, а головне – віру в магічну силу слова, дії. Саме тому цей жанр фольклору ще довго буде цікавим для вчених-фольклористів і потребуватиме подальших досліджень (символіки чисел, імен, мови тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко С. К., Заїка С. М., Рудь О. М. Лікувальні замовляння в Ізюмському районі : внутрішня форма і логіка функціонування. *Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2016. № 23. С. 75–79.
2. Ви, зорі – зориці... Українська магічна поезія : (замовляння) / упоряд. М. Г. Василенко, Т. М. Шевчук: предм. М. Г. Василенка. Київ, 1991. 336 с.
3. Виноградова Л. Н. Заклинальні формули в календарній поезії слов'ян і їх обрядові витоки. *Слов'янський і балканський фольклор : Генезис. Архаїка. Традиції*. Москва, 1978. С.7–26.
4. Гоцалюк А. Світоглядні знання та вірування прадавніх українців у поетичному епосі та фольклорі. *Українознавство*. 2009. № 3. С. 253–255.
5. Гунчик І. Західнополіські замовляння на народні молитви від крові. *Міфологія і фольклор*. 2014. №1/2. С. 14–15.
6. Гунчик І. Український магічно-сакральний фольклор : структура тексту та особливості функціонування : монографія. Львів, 2011. 230 с.
7. Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк, 1997. 295 с.
8. Дикарів М. З поля фольклору й мітології. Львів, 1907. С. 3–7.
9. Дмитренко М. Символи українського фольклору: монографія. Київ, 2011. 400 с.
10. Драгоманов М. Малоруські народні вірування й оповідання. *Зібрання М. Драгоманова*. Київ, 1876. С. 10.
- 11.Замовляння. URL:
<https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD> (дата звернення: 15.11.2023).
12. Зеленько А. С. Когнітивна лінгвістика і мовна модель світу. *Актуальні проблеми металінгвістики : науковий збірник*. Київ, 1999. С. 23–25.

13. Іванов П. Життя і повір'я селян Куп'янського повіту Харківської губернії. Збірник ХІФО. Харків, 1907. Т. 17. 216 с.
14. Іванов П. В. Знахарство, шептання і заговори в Старобільському та Куп'янському повітах Харківської губернії. *Київська старина*. 1885. № 1. С. 730–750.
15. Іванов П. В. Народні уявлення і вірування, що відносяться до зовнішнього світу. хсб, 1888. Вип. 2. С. 83.
16. Кислюк К. В. Філософія. Модульний курс : [навчальний посібник для студентів]. Харків, 2009. 416 с.
17. Кіреєнко К. В. Відображення міфологічної ментальності у замовляннях. *Вісник Луганського національного ун-ту*. 2010. № 18. С. 25–29.
18. Кіреєнко К. В. Українські замовляння як витвір колективного позасвідомого етносу. *Вісник Луганського національного ун-ту ім. Т. Шевченка. Філологічні науки*. 2010. № 20 (ч. I). С. 17–24.
19. Кіреєнко К. В. Фольклорно-міфологічна концептуалізація дійсності в замовляннях в аспекті когнітивної лінгвістики. *Вісник Луганського національного ун-ту*. 2010. № 14. С. 46–51.
20. Когнітивна лінгвістика і мовна модель світу / А. Зеленько, С. Омельченко. *Актуальні проблеми металінгвістики : науковий збірник*. Київ, 1999. 312 с.
21. Кривенко О. Архітектоніка замовляння як хронологічний маркер. *Слово і час*. 2015. № 6. С. 52–55.
22. Кушнірук Я. Топологічні назви Карпатського регіону в народних легендах і переказах. *Народна творчість та етнографія*. 1978. № 5. С. 4.
23. Липський В. Малоросійські закликання в Харківському повіті. *Харківські губернські відомості*. 1890. 9 квітня.
24. Манжура І. І. Казки, прислів'я і т. п, записані в Катеринославській і Харківських губерніях І. І. Манжурою. Харків, 1890. 194. VII с. С. 150–175.

25. Муравський шлях – 97. Матеріали фольклорно-етнографічної експедиції "Муравський шлях – 97" (по селах Богодухівського, Валківського, Краснокутського та Нововодолазького районів). Харків, 1998. 359 с.
26. Ніколаєва Т., Чернецов А. Давньоруські амулети-змійовики. Москва. 1991. 124 с.
27. Нововодолазькі голосники – 2. Фольклорні, етнографічні, історико-краєзнавчі розвідки народного фольклорно-етнографічного колективу "Вербиченька" Нововодолазького БДЮТ. Харків, 2011. 277 с.
28. Новикова М. О. Коментар. *Українські замовляння* / [упорядник М. Н. Москаленко]. Київ, 1993. С. 199–306.
29. Петров В. Український фольклор : композиційна структура одночленних заговорів од хвороби. Київ, 2007. Частина 4. С. 49–59.
30. Потебня О. Естетика і поетика слова. Київ, 1985. 302 с.
31. Слухай А. С. Етнічний міф в образних парадигмах давньоанглійських епіко-міфологічних текстів. Київ, 2012. 254 с.
32. Сумцов М. Слобожани. Харків, 1905. С. 227.
33. Темченко А. Категорії часу в народній медицині українців : 10 основні ознаки сакрального часу українських замовлянь і його прояви у процесі магічного лікування. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 1/2. С. 106–112.
34. Терещенко О. Побут руського народу (у семи частинах). Ч. 3. СПб, 1848 р. URL: <http://www.boohsite.ru/fulltext/byt/fus/sian./3.htm>. (дата звернення: 11.10.2023).
35. Толстая С. М. Заговори. *Слов'янські древності : етнолінгвістичний словник у 5-ти томах.* / під. ред. Н. І. Толстого. Москва, 1999. Т. 2. С. 240.
36. Топоров В. М. Заговори і міфи. *Міфи народів світу. Енциклопедія в 2-х т.* / гол. ред. С. А. Токарев. Москва, 1991. Т. 1. С. 451.
37. Українські замовляння. [упоряд. М. Н. Москаленко; авт. перед. М. О. Новикова]. Київ, 1993. 309 с.

38. Українці : народні вірування, повір'я, демонологія. Київ, 1992. С. 25–50.
39. Шуляк С. Магічна мова українських народних замовлянь : монографія. Умань, 2017. 458 с.
40. Шуляк С. Предмети замовлянь : магічна символіка та функціонування. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія*. 2007. Вип 1 (37). С. 44–47.
41. Юнг К. Г Про архетипи колективного безсвідомого. *Питання філософії*. 1998. № 1. С. 40.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Матеріали фольклорно-етнографічного колективу "Вербиченька"
(Нова Водолага, Харківська обл.)**

А. 1

Записано Коваль О. 2008 р. зі слів Павленко В. С., 1947 р. н., у селі Княже Нововодолазького р-ну.

"Рано, досхід сонця ішли у садок. Як підходе празник, так і ждемо. Хто там спить! Інтересно ж було піти по кучугурам "дерева будити". Підходе батько до дерева і каже: «Яблунько (чи грушка), я тебе зрубаю». А вона нібито відповідає: «А я врод!» А батько тоді: «Ну, я тебе підв'язу!» І ото лазили по заметах, підв'язували перевеслами. Перевесло – береться соломка, чи сіно, перекручують тоді отак кругом стовбура обвів і закрутив внизу."

А. 2

Записано Коваль О. 2008 р. зі слів Бондаренко Р. М., 1930 р. н., у селі Парасковія Нововодолазького р-ну Харківської обл.

"Робили із соломи перевесла. Об'язували ними яблуні і казали: "Як не будеш родити, буду тебе рубати, а як будеш родити – не буду тебе сокирою рубати"

А. 3

Записано Коваль О. 2008 р. зі слів В'юнець М. С., 1969 р. н., у с. Княже Нововодолазького р-ну.

"Дедушка і зараз підв'язує дерева. Це на Спиридона. Робе перевесла. Іде з сокирою в садок і каж: «Роди, роди, бо зрубаю». Лякає дерева. А тоді підв'язує перевеслами. І оце до цього часу мені каже: «Ти ж не забудь, коли там Спиридона», – і пошол перевесла робити із сіна".

А. 4

Записано Коваль О. 2008 р. зі слів Павленко В. С., 1940 р. н., у с. Княже Нововодолазького р-ну.

"Рано, досхід сонця ішли у садок. Як підходе празник, так і ждемо. Хто там спить! Інтересно ж було піти по кучугурам "дерева будити". Підходе батько до дерева і каже: «Яблунько (чи грушка), я тебе зрубаю». А вона нібито відповідає: «А я вродю!» А батько тоді: « Ну, я тебе підв'яжу». І ото лазили по заметах, підв'язували перевеслами. Перевесло – береться соломка, чи сіно, перекручують тоді отак кругом стовбура обвів і закрутив внизу."

А. 5

Записано Коваль О. 2008 р. зі слів Бондаренко Р. М., 1339 р. н., у с. Парасковія, Нововодолазького р-ну, Харківської обл.

"Робили із соломи перевесла. Об'язували ними яблуні і казали: «Як не будеш родити, буду тебе рубати, а як будеш родити – не буду тебе сокирою рубати»".

Матеріали фольклорно-етнографічної експедиції
"Муравський шлях – 97" (селами Богодухівського, Валківського,
Краснокутського, Нововодолазького районів Харківської області)

Б. 1

Записано Красиковим М. 16. 08. 97 р. у с. Знамянка Нововодолазького р-ну зі слів Жигілій В. Л., 1951 р. н.

"Бабушка лічила від бешихи, виливала переполох, заговорювала зуби. Як зуби болять, читала молитву, прикладала ніж до щоки, до опухолі, навхрест".

Б. 2

Записано Красиковим М. 09. 08. 97 р. у с. Братениця Богодухівського району зі слів Грець Л. О., 1970 р. та Ігнатенко С. В., 1944 р. н.

"Зуби заговорювають так: палиться ватка, нею хрестять лице і читається молитва, зв'язана з кістками".

Б. 3

Записано Красиковим М. 08. 08. 97 р. у с. Кадниця Богодухівського району зі слів Куц Г. П., 1922 р. н.

"Як мліденчеське нападає, шептуха встає перед піччю, шепче молитву. Дитина переспить – проходить".

Б. 4

Записано Семеновою М. 15. 08. 97 р. у с. Караван Нововодолазького р-ну зі слів Колісника В. Ф., 1923 р. н. та Колісник Є. Н., 1997 р. н.

"Дід був знайомий із чорною магією. Вмів кров замовляти. Одного разу батько розрубав ногу сокирою. Вона аж через п'яту вийшла. Я біжу, кричу: «Батько ногу розрубав!» Дід каже: «Ану, виходьте всі з хати!» Тільки мені дозволив. Він щось прошептав, стулив ногу, обвіяв пилком, з гриба - дощовика зрілого пилком мурбаха – для дезинфекції, обмотав рушником, положив на кровать. Кров і не капнула. Через тиждень батько ходив з палочкою."

Б. 5

Записано Красиковим М. 08. 08. 97 р. у с. Красиве Богодухівського р-ну зі слів Коваль Віри Василівни, 1937 р. н.

"Від зглазу (уронів) чіпляють булавочку вверх, хусточку навивають".

Б. 6

Записано Красиковим М. 11. 08. 97 р. у с. Мирне Краснокутського р-ну зі слів Коломієць Валентини Василівни, 1945 р. н.

"Булавка може не врятувати, бо вона застібнута, і треба голку встромити, щоб голка при тобі всігдa була, під бортовничком: Або треба шпильку носити, щоб жало".

Б. 7

Записано Красиковим М. 11. 08. 97р. у с. Мирне Краснокутського р-ну зі слів Солов'яненко Наталії Анатоліївни, 1923 р. н.

"Існує звичай захищати від уронів молодят. Молодим вішають голку: в жениха на спині голка в костюмі – через підкладочку наскрізь підколена".

Б. 8

Записано Красиковим М. 13. 08. 97 р. у с. Гонтів Яр Валківського р-ну зі слів Ілюхи Миколи Тихоновича, 1922 р. н.

"Щоб не було шкоди від скверного сглазу, голки, булавки лежали під оцип (последнє поліно в хаті, як хату зробили, під кровкою) – підкладали від нечистого глазу (на покуті або на любім вуглі). Плотник каже: «Давай голку, я отут положу, і з тієї сторони не загляне, щоб не наврочив. Мабуть, і на всіх вуглах положити»".

Б. 9

Записано Красиковим М. 14. 08. 97 р. у с. Минківка Валківського р-ну зі слів Мельника Бориса Григоровича, 1924 р. н.

"Від переляку найчастіше робили самі батьки дитини чи родичі, бабусі. Або багато хто звертався до знахарок. Було, хлопець злякався чого-то – забалакуватись став. Повели до бабки-шептухи. Вона шерсть відрізала на

головці навхрест (несколько штук), провертіла дірочку в одвірку, забила – де й ділося, дитина нормальна стала".

Б. 10

Записано Красиковим М. 14. 08. 97 р. у с. Минківка Валківського р-ну зі слів Данильченка Петра Пилиповича, 1912 р. н., Данильченко Марії Максимівни, 1920 р. н.

"Іноді у одвірку над головою дитини свердельчиком провірчують дірочку і затовчують туди віск із церковної свічки. Щоб не лякалась".

Б. 11

Записано Красиковим М. 09. 08. 97 р. у с. Братениця Богодухівського районун зі слів Грець Лілії Олексіївни, 1970 р. н. та Ігнатенко Світлани Вікторівни, 1947 р. н.

"Відоме виливання переполоху. Людина сідає, бабка молитву читає (молитва пов'язана із кістками, із тілом; вона приговорює за руки, за ноги). Потім розплавляється віск у маленькій мисочці, ставлять її на голову дитині, наливають у мисочку воду і знову читають молитву. Віск должен определити степень іспуга (сильний чи ні) і чим злякалася дитина, собакою чи чим – віск виливається в формі цього".

Б. 12

Записано Красиковим М., Олійник Н. 17. 08. 97 р. у с. Сосонівка Нововодолазького р-ну зі слів Хижняк Надії Олександрівни, 1950 р. н. та Колодяжної Наталії Анатоліївни, 1971 р. н.

"У моєї подруги на лобі шишечка виросла, одна стара людина їй сказала: то ти покійнику дорогу перейшла. Вона каже: я знаю, що ніззя переходити, – ніде не переходила, ну, може, так, що не знала. Як вилікувати, сказала: як буде похорон, стружечку з труни візьми і зо лоба, до тієї шишечки приложи – і должно пройти".

Б. 13

Записано Красиковим М. 08. 08. 97 р. у с. Крисине Богодухівського р-ну зі слів Коваль Віри Василівни, 1937 р. н.

"Немовля оберігали від прямого місячного світла, бо місяць може підсвітити – животик у дитини може боліти, надвір може ходити зеленим. У нас казали: «Під люльку ложи ніж!»"

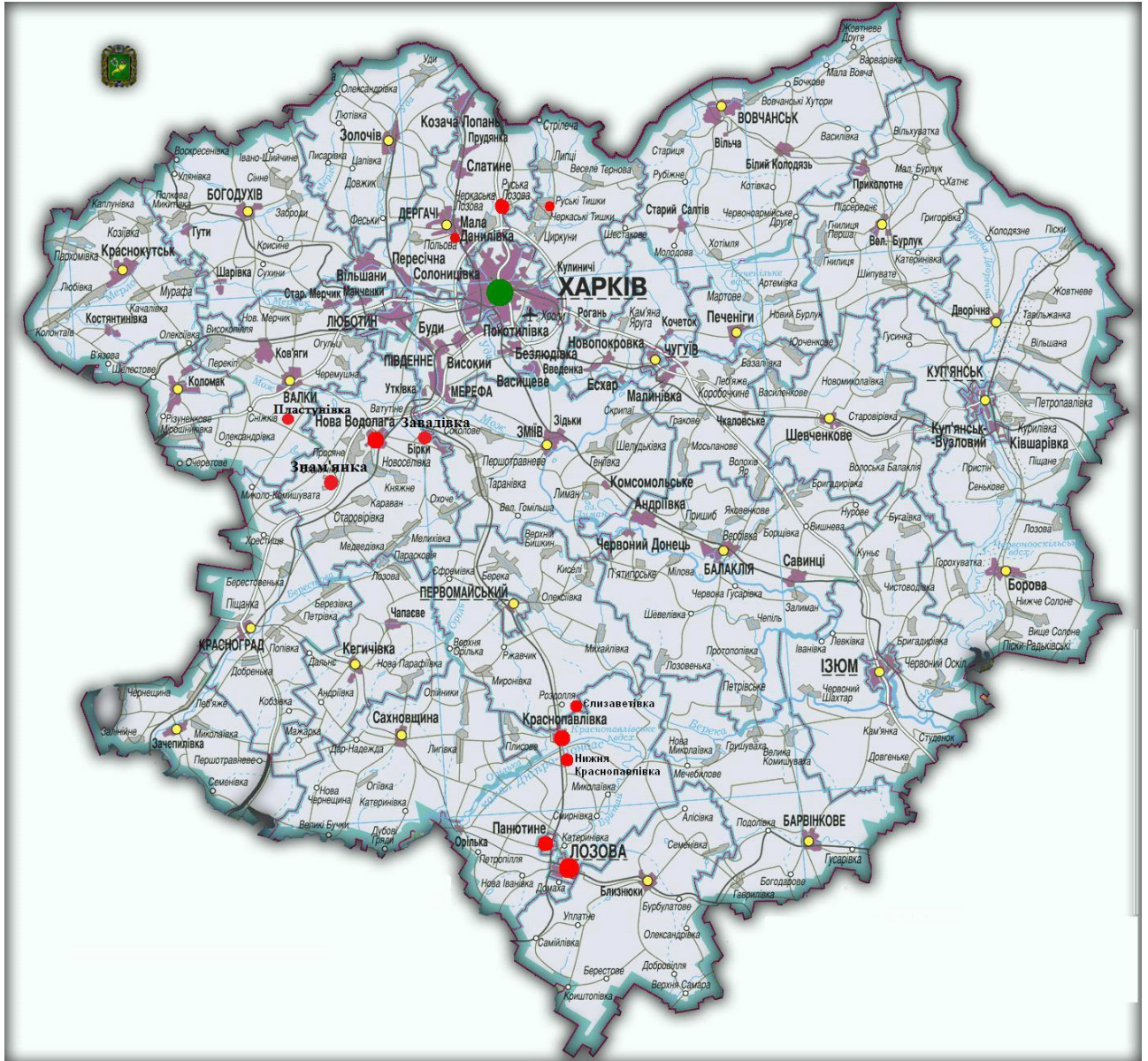
"Щоб спина не боліла. Кочергу, рогачі, хлібну лопату викладали, як град, дощ іде".

Б. 14

Записано Красиковим М. 14. 08. 97 р. у с. Минківка Валківського р-ну зі слів Данильченка Петра Пилиповича, 1912 р. н.

"Лікували лишай. Напало отутечки – біля рота. Спучить і слизить усе. Ходила циганка до моєї матері. Та каже: «Шо у того хлопця таке?» – «Так ото лишай у нього, чи що». Вона тільки: «Давай тарілку, не миску, а тарілку, бомаги сірої». Мати дала. Підпалила, попілець остався. Промазала попілцем, притоптала все. Де й ділося".

Карта Харківської області, де працювала експедиція Харківського ліцею № 47 у 2020–2021 роках

● – обласний центр – м. Харків

● – назви населених пунктів, у яких працювала фольклорно-етнографічна експедиція Харківського ліцею № 47

**Замовляння, записані фольклорно-етнографічною експедицією
Харківського ліцею № 47 у 2020–2021 роках селами Лозівського та
Первомайського районів Харківської області**

Г. 1

**Записано Ботич Ю., Худенко Є. 13. 07. 2020 р. у с. Єлизаветівка
Первомайського р-ну Харківської області зі слів Кухаренко Василю
Федорівни, 1939 р. н.**

"Як гуски вивести". "Гуски виводять на молодика. У нас у селі є бабка-шептуха, хороша бабка, ось вона робить людям так: перев'язує кожен гуску червоною ниткою, тільки простою, не шовковою, на руках чи ногах. В'яже туго і каже: «Місяцю-світителю, ангели ви небесні, заберіть хворю мою». Тричі плюнути, перехреститися і мовчки, не розговарювати, йти в хату. На другий день зняти ту нитку, закопати у землю в городі. Хай собі гниє. От усе і пройде, засохне".

Г. 2

**Записано Ботич Ю., Худенко Є. 10. 07. 2020 р. у с. Нижня Краснопавлівка
Лозівського р-ну зі слів Біліченко Віри Степанівни, 1947 р. н.**

"Шептух колись було більше. Зараз не чула, до кого можна йти, колись болять, дитя день і ніч кричить. От чула про один заговор, то чула. У нас у селі розказують, що ікона і рушник не одну хату спасли від пожеги. Хорошо, коли рушник пасхальний. Дуже допомагає. Кажуть, треба так (мене покойна свекруха вчила): « Боже мій милостивий! Спаси, збережи від вогню і напасті! Бережи нас і ти, Богородице, як Бог, бережи!» Сказати і згорнути те полотенце, покласти біля ікони. Це надбожний захист".

Г. 3

**Записано Худенко Є. 18. 07. 2021 р. у селі Краснопавлівка Лозівського р-ну
зі слів Єгорової Віри Гнатівни, 1937 р. н.**

"Скажу вам так: сьогодні лікарі "рожисте" у нас у селищі не лічать. У мене була ця біда, ходила до жінки-шептухи одної. Розігнало шоку, мабуть, вітром надуло. Температура була висока. Пішла в лікарню, дала лікарю таблетки пити, а воно два дні не проходить. Все хуже й хуже. От і пішла пізно увечері до баби. Нікому вдома не казала, куди йду. Взяла та баба червону тканину, зложила втричі і приклала до щок. Сама стала в мене за спиною і шептала молитву Господу і Богородиці. Слів уже не пам'ятаю, бо погано мені було. І що ви думаєте, на ранок стухло те запалення, температура впала. Через три дні як і не було. А грошей та баба з мене не взяла. Каже: « Хочеш щось дати, угости чим можеш, бо ні тобі, ні мені пользи не буде»".

Г. 4

Записано Худенко Є., Ботич Ю. 17. 07. 2020 р. у с. Перемога Первомайського р-ну Харківської області зі слів Коротич Світлани Михайлівни, 1951 р. н.

"Водице із криниці,
 Ви каміння міцне,
 Як з моря ви не вийдете,
 Так хай мій заклятий
 Ворог(ім'я) не міг спокою знати.
 Хай розум йому посвітліє,
 Як сонце праведне засвітить.
 Благослови його, Господя,
 Жити з миром з цілим світом.
 Хай очі його погані не зиркають
 Заклинаю!
 Заклинаю на віки віків!"

Г. 5

Записано Худенко Є. 12. 07. 2021 р. у с. Біляївка Первомайського р-ну зі слів Петрич Тетяни Максимівни, 1952 р. н.

"Од зглазу"

"У нас у сім'ї та і в других людей, якщо відчуєш, що зглазили, ідуть до бабки. У нас такої немає, так ми їздили в Мерефу, під Харків. От вона лічить сорочкою натільною. Щас не всі носять, а треба. От бабка та каже: тричі треба подолом утертися, перехреститися. Вона нашіптує молитву. Просить прийти до неї тричі. І все проробляє заново. Грошей не бере. Кажуть люди, як на світ народилися, більше погане не пристає до тебе".

Г. 6

Записано Ботич Ю. та Худенко Є. 15. 07. 2020 р. у с. Біляївка Первомайського р-ну Харківської обл. зі слів Заїки Семена Федоровича, 1946 р. н.

"Помню бабця моя казала, що поперек, спину лічить треба біля одвірка або у вугол стать. Лікують шептухи: ставили до одвірка спиною, треба обпертися. Вона каже заговорні слова, щоб не боліло".

Г. 7

Записано Ботич Ю., Худенко Є. 03. 07. 2020 р. у с. Герсеванівка Лозівського р-ну зі слів Куйбишевої Тетяни Павлівни, 1949 р. н.

"Прутик на Вербну велику силу має. Ото беруть його свяченим, б'ють одне одного в сім'ї. Кажуть: "Бий, прутику, бий! Щоб здоровим був (чи була), а багатим, як земля".

Г. 8

Записано Худенко Є. та Колмик Д. 18. 07. 2020 року у місті Харкові зі слів Масалітіної Галини Ігорівни, мешканки Шишківки, 1951 р. н.

"Я, як бачите, живу у своїй хаті. Нам із чоловіком вона досталася від свекрухи. У нас садок і маленький городик. Так от, мій Юрко кожний год обв'язує дерева. Його батько так вчив. Каже, ніколи не вимерзнуть. Бере сіно, яке косе за городом, зв'язує, скручує і обв'язує стовбури. Це защита. А слова приказує такі: «Зимуй, зимуй, не бійся! Якщо весной не зацвієш – зрубаю, нове посажу». От і весь заговор. Ви знаєте, старі, а ростуть, плодоносять. А ще

вам скажу, дівчата, носіть всігда булавку десь на одежі, щоб не поглазили погані люди, часто жінки такі бувають".

Г. 9

Записано Худенко Є. у с. Надєждівка Лозівського району 04. 07. 2020 р. зі слів Кавеліна Анатолія Ілліча, 1936 р. н., той згадав замовляння, що чув від своєї бабусі Кавеліної Ганни Антонівни, 1887 року народження, яка у свій час була відомою знахаркою в окрузі.

"Перед саджанням в городі"

"Перед тим як вийти з будинку на город, потрібно наступити правою ногою на ліву і сказати: «Я землі дам, земля мені оддасть. І ніхто мені в сьому не помішає. Амінь»".

Г. 10.

Записано Худенко Є. у селі Надєждівка Лозівського району 04. 07. 2020 року зі слів Кавеліна Анатолія Ілліча, 1936 р. н.

"На ріст у городів"

"В ясну погоду, коли зірки добре видно на небі, обійти хрест-навхрест город і тихо сказати: «Земля родила, земля нагородила, земля багата. Мати Божа, сохрани. Амінь»".

Г. 11

Записано Худенко Є. у с. Надєждівка Лозівського району 04. 07. 2020 р. зі слів Кавеліна Анатолія Ілліча, 1936 р. н.

"Щоб цибуля не гнила"

"Саджаючи цибулю, під час втискування в землю, треба казати: «Піду в луг, де цибуля, возьму її силу на мої лунки. Слову моєму бути, а цибулі моїй не гнити»".

Г. 12

Записано Худенко Є. у с. Надєждівка Лозівського району 04. 07. 2020 р. зі слів Кавеліна Анатолія Ілліча, 1936 р. н.

"Щоб урожай був добрим"

"При висаджуванні розсади в ґрунт потрібно про себе говорити на кожному рослині, тримаючи її в лівій руці: «Якщо не великий – вирости великим. Ні, ти не великий, тому і виростеш великим». Розміщуючи рослину в землю, потрібно уявити її вже визрівшою і тієї величини, яка уявляється. Розсаду потрібно висаджувати на грядки на заході сонця".

Г. 13

Записано Худенко Є. 06. 07. 2020 р. у с. Яколівка Лозівського району зі слів Федорчук Наталії Семенівни, 1971 р. н.

"Згадую, що раніше привернути увагу хлопців до дівчат можна було таким замовлянням: «Підхопи мої слова, вітер, віднеси їх тому, хто мені дорогий, не бути йому без мене, не жити, одну лише мене любити». А щоб чоловік любив дружину, і вона була єдиною для нього, потрібно читати такі слова: «Не суп варю, а любов розігрівую, кохана людина з'їсть, мене полюбить»".

Г. 14

Записано Худенко Є. 05. 07. 2020 р. у селі Краснопавлівка зі слів Пшеничної Раїси Тимофіївни, 1940 р. н.

"У Краснопавлівці чула таке *любовне замовляння*:

«Якщо у великій компанії є хлопець, який подобається дівчині, потрібно частіше проходити повз нього, щоб погляди стрілися. При цьому дівчина говорить про себе: «Очі в очі, душа в душу, любов до любові»".

Г. 15

Записано Худенко Є. 05. 07. 2020 р. у селі Краснопавлівка зі слів Пшеничної Раїси Тимофіївни, 1940 р. н.

"Якщо хочете, щоб на побаченні вас поцілували, то перш ніж вийти на вулицю прошепотіть: «Навіть стіни хочуть мене поцілувати, і ти не втримаєшся, і поцілуєш»".

Г. 16

Записано Худенко Є. 09. 07. 2020 р. у с. Надеждівка Лозівського району зі слів Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.

"*Направляти вивих* треба таким замовлянням:

«Ішов чоловік первим разом, святим часом через калиновий мост, троциною підпирався. Щоб у раби Божої (ім'я) рожденої, молитвяної, хрещеної, щоб звих минався, і поміч мені од Господа Бога»."

Г. 17

Записано Худенко Є. 09. 07. 2020 р. у с. Надєждівка Лозівського району зі слів Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.

"Для зупинки кровотечі"

"Оце вам розкажу, як кров зупинять. «На Осіяньській горі два брати бились до крові, сестра бігла обороняти. На ній запаска упала, і кров перестала. Кров, кровище, род, родище, не втулися, не втупися, буде той дівчині, яка до схід сонця косу чеше. Другим разом, Господнім часом, поможи мені, Господи. Я буду Господа просити хрещеній, рожденій (ім'я) кров замовляти». Це замовляння потрібно повторювати дев'ять разів."

Г. 18

Записано Худенко Є. 09. 07. 2020 р. у с. Надєждівка Лозівського району зі слів Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.

"Руда, руда, не течі нікуда. Де є, там і оставайся, стій, замри, не майся. Да буде так".

Г. 19

Записано Худенко Є. 09. 07. 2020 р. у с. Надєждівка Лозівського району зі слів Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.

"Ішла чорна дівка з чорними відрами по чорну воду. Відра колихнулись – вода розлилася, в раби Божої (ім'я) кров утялася".

Г. 20

Записано Худенко Є. 09. 07. 2020 р. у с. Надєждівка Лозівського району зі слів Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.

"Позбавити людей *зубного болю* можу за допомогою от таких замовлянь: «Місяць у небі. Дуб у діброві. Щука в морі. Медвідь в лісу. Звір у полі. Як сойдуться вони разом пить і гулять, тоді у (ім'я) зуби заболять». Цілителька,

пошептавши, спльовує, хрестить ножом місце, де болить зуб, і підкурює свяченою в церкві на Великдень хусткою."

Г. 21

Записано Худенко Є. та Ботич Ю. 09. 07. 2020 р. у с. Надєждівка Лозівського району зі слів Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.

"— Місяцю, Владириу, ти був на тім світі?

— Був.

— Бачив бабу Ярославну, в неї зуби не болять?

— Не болять і не щемлять.

— Дай, Боже, щоб у (ім'я) не боліли, не щеміли, поки вона вмере».

Це потрібно промовити 9 разів."

Г. 22

Записано Худенко Є. та Ботич Ю. 10. 07. 2020 р. у с. Надєждівка Лозівського району зі слів Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.

"Лікую *від переляку* малих дітей, виговорю на сороку, побачивши її, підношу дитину і говорю: «Ви, уроки, ідіть на сороки, а пристріти на сорочі діти, а нашому (ім'я дитини) перетреться, перемнеться, хай і все горе минеться»".

"*Позбавитися гикавки* можна такими словами:

— Гикавко, гикавко, де була?

— У Києві!

— Що їла?

— Кобилину!

— Де діла?

— Бросила!

— Брось і мене!"

Г. 23

Записано Худенко Є., Сакірою А. 15. 07. 2021 р. у селі Перемога Первомайського району зі слів Рєви Тамари Олексіївни, 1937 р. н.

"Для *лікування ячменю* здавна у піч на вогонь кидали 3-9 зерен ячменю і говорили: « Щоб у тебе ячмінь щез як се зерно згорить»".

Г. 24

Записано Худенко Є., Сакірою А. 15. 07. 2021 р. у селі Перемога Первомайського району зі слів Рєви Тамари Олексіївни, 1937 р. н.

"А щоб *вилікувати ляк*, промовляли над хворим:

«Святий угодник Божий, Ілля пророк! Пророкуй, щоб не було ніякого не ляку, не приляку, Не людського, не котячого, не гусячого... »"

Г. 25

Записано Худенко Є., Сакірою А. 16. 07. 2021 р. у селі Перемога Первомайського району зі слів Шмадченко Прасковії Василівни, 1939 р. н.

"*Лікуючи корів*, нашіптую таке замовляння:

«Молюся Богу, Матері Божій, всім Святим його, Святому Георгію, хортів припинающому. Як сімом псам не розвиватися, так і хортам моєї скотини (такої-то масті) не чіпати»".

Г. 26

Записано Худенко Є., Сакірою А. 16. 07. 2021 р. в селі Перемога Первомайського району зі слів Шмадченко Прасковії Василівни, 1939 р. н.

"Помолімся Богу і Матері Божій, Пречистій Святій, і всім святим, преподобним. Під сонцем під жорстоким і під лісом, під чорним, під високим, там стоїть верба, а під тою вербою сімсот коренів, і на той вербі сімсот канатів, і на отих канатах сидить цар Хан і цариця Ханиця; і прошу я царя Хана, і царицю Ханицю, і власників їх, і допоможіте, і вийміте три зуба лихих з рижого коня, з крові чорної, з кості жовтої, з шерсті рижої!"

Г. 27

Записано Худенко Є., Сакірою А. 16. 07. 2021 р. у селі Перемога Первомайського району зі слів Шмадченко Прасковії Василівни, 1939 р. н.

"Першим разом. Господнім часом на синім морі лежить камінь. На камені – камінна корова."

**Паспортизація записів фольклорно-етнографічних експедицій
Харківщиною ("Вербиченька", "Муравський шлях – 97",
Харківський ліцей № 47)**

№	ДАТА ЗАПИСУ, ЗАПИСУВАЧ	СЕЛО, РАЙОН	ПРИЗВИЩЕ, ІМ'Я, ПО БАТЬКОВІ ІНФОРМАНТА, РІК НАРОДЖЕННЯ
1	2008 р., Коваль О.	с. Княже, Нововодолазький район	Павленко В. С., 1947 р. н.
2	2008 р., Коваль О.	с. Парасковія, Нововодолазький район	Бондаренко Р. М., 1930 р. н.
3	2008 р., Коваль О.	с. Княже, Нововодолазький район	В'юнець М. С., 1969 р. н.
4	2008 р., Коваль О.	с. Княже, Нововодолазький район	Павленко В. С., 1940 р. н.
5	2008 р., Коваль О.	с. Парасковія, Нововодолазький район	Бондаренко Р. М., 1939 р. н.
6	16. 08. 97 р., Красиков М.	с. Знамянка, Нововодолазький район	Жигілій В. Л., 1951 р. н.
7	09. 08. 97 р., Красиков М.	с. Братениця, Богодухівський	Грець Л. О., 1970 р. н., Ігнатенко С. В., 1944 р. н.
8	08. 08. 97 р., Красиков М.	с. Кадниця, Богодухівський район	Куц Г. П., 1922 р. н.
9	15. 08. 97 р., Ссменова М.	с. Караван, Нововодолазький район	Колісник В. Ф., 1923 р. н., Колісник Є. Н., 1997 р. н.
10	08. 08. 97 р., Красиков М.	с. Красиве, Богодухівський район	Коваль Віра Василівна, 1937 р. н.
11	11. 08. 97 р., Красиков М.	с. Мирне, Краснокутський район	Коломієць Валентина Василівна, 1945 р. н.

12	11. 08. 97 р., Красиков М.	с. Мирне, Краснокутський район	Солов'яненко Наталія Анатоліївна, 1923 р. н.
13	13. 08. 97 р., Красиков М.	с. Гонтів Яр, Валківський р-н	Ілюха Микола Тихонович, 1922 р. н.
14	14. 08. 97 р., Красиков М.	с. Минківка, Валківський р-н	Мельник Борис Григоровича, 1924 р. н.
15	14. 08. 97 р., Красиков М.	с. Минківка, Валківський р-н	Данильченко Петро Пилипович, 1912 р. н., Данильченко Марія Максимівна, 1920 р. н.
16	09. 08. 97 р., Красиков М.	с. Братениця, Богодухівський район	Грець Лілія Олексіївна, 1970 р. н., Ігнатенко Світлана Вікторівна, 1947 р. н
17	17. 08. 97 р. , Красиков М., Олійник Н.	с. Сосонівка, Нововодолазький район	Хижняк Надія Олександрівна, 1950 р. н., Колодяжна Наталія Анатоліївна, 1971 р. н.
18	08. 08. 97 р. Красиков М.	с. Крисине, Богодухівський район	Коваль Віра Василівна, 1937 р. н.
19	14. 08. 97 р. Красиков М.	с. Минківка, Валківський р-н	Данильченко Петро Пилипович, 1912 р. н.
20	08. 08. 97 р., Красиков М.	с. Крисине, Богодухівський район	Коваль Віра Василівна, 1937 р. н.
21	13. 07. 2020 р., Ботич Ю., Худенко Є.	с. Єлизаветівка, Первомайський район	Кухаренко Василина Федорівна, 1939 р. н.
22	10. 07. 2020 р., Ботич Ю., Худенко Є.	с. Нижня Краснопавлівка, Лозівський р-н	Біліченко Віра Степанівна, 1947 р. н.
23	18. 07. 2021 р., Худенко Є.	с. Краснопавлівка, Лозівський р-н	Єгорова Віра Гнатівна, 1937 р. н.
24	17. 07. 2020 р., Худенко Є., Ботич Ю.	с. Перемога, Первомайський район	Коротич Світлана Михайлівна, 1951 р. н.
25	12. 07. 2021 р., Ботич Ю., Худенко Є.	с. Біляївка, Первомайський район	Петрич Тетяна Максимівна, 1952 р. н.
26	15. 07. 2020 р., Ботич Ю., Худенко Є.	с. Біляївка, Первомайський район	Заїка Семен Федоровича 1946 р. н.

27	03. 07. 2020 р., Ботич Ю., Худенко Є.	с. Герсеванівка, Лозівський р-н	Куйбишева Тетяна Павлівна, 1949 р. н.
28	18. 07. 2020 р., Худенко Є., Колмик Д.	м. Харків, Шишківка	Масалітіна Галина Ігорівна, 1951 р. н.
29	04. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Кавелін Анатолій Ілліч, 1936 р. н.
30	04. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Кавелін Анатолій Ілліч, 1936 р. н.
31	04. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Кавелін Анатолій Ілліч, 1936 р. н.
32	04. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Кавелін Анатолій Ілліч, 1936 р. н.
33	06. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Яколівка, Лозівський р-н	Федорчук Наталія Семенівна, 1971 р. н.
34	05. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Краснопавлівка, Лозівський р-н	Пшенична Раїса Тимофіївна, 1940 р. н.
35	05. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Краснопавлівка, Лозівський р-н	Пшенична Раїса Тимофіївна, 1940 р. н.
36	09. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.
37	09. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.
38	09. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.
39	09. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.
40	09. 07. 2020 р., Худенко Є.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.
41	09. 07. 2020 р., Худенко Є., Ботич Ю.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.
42	10. 07. 2020 р., Худенко Є., Ботич Ю.	с. Надєждівка, Лозівський р-н	Таран Галина Федорівна, 1949 р. н.
43	15. 07. 2021 р., Худенко Є., Сакіра А.	с. Перемога, Первомайський район	Рева Тамара Олексіївна, 1937 р. н.

44	15. 07. 2021 р., Худенко Є., Сакіра А.	с. Перемога, Первомайський район	Рева Тамара Олексіївна, 1937 р. н.
45	16. 07. 2021 р, Худенко Є., Сакіра А.	с. Перемога, Первомайський район	Шмадченко Прасковія Василівна, 1939 р. н.
46	16. 07. 2021 р. Худенко Є., Сакіра А.	с. Перемога, Первомайський район	Шмадченко Прасковія Василівна, 1939 р. н.